

Het recht van den staat op den grond

<https://hdl.handle.net/1874/226214>

H 40 192

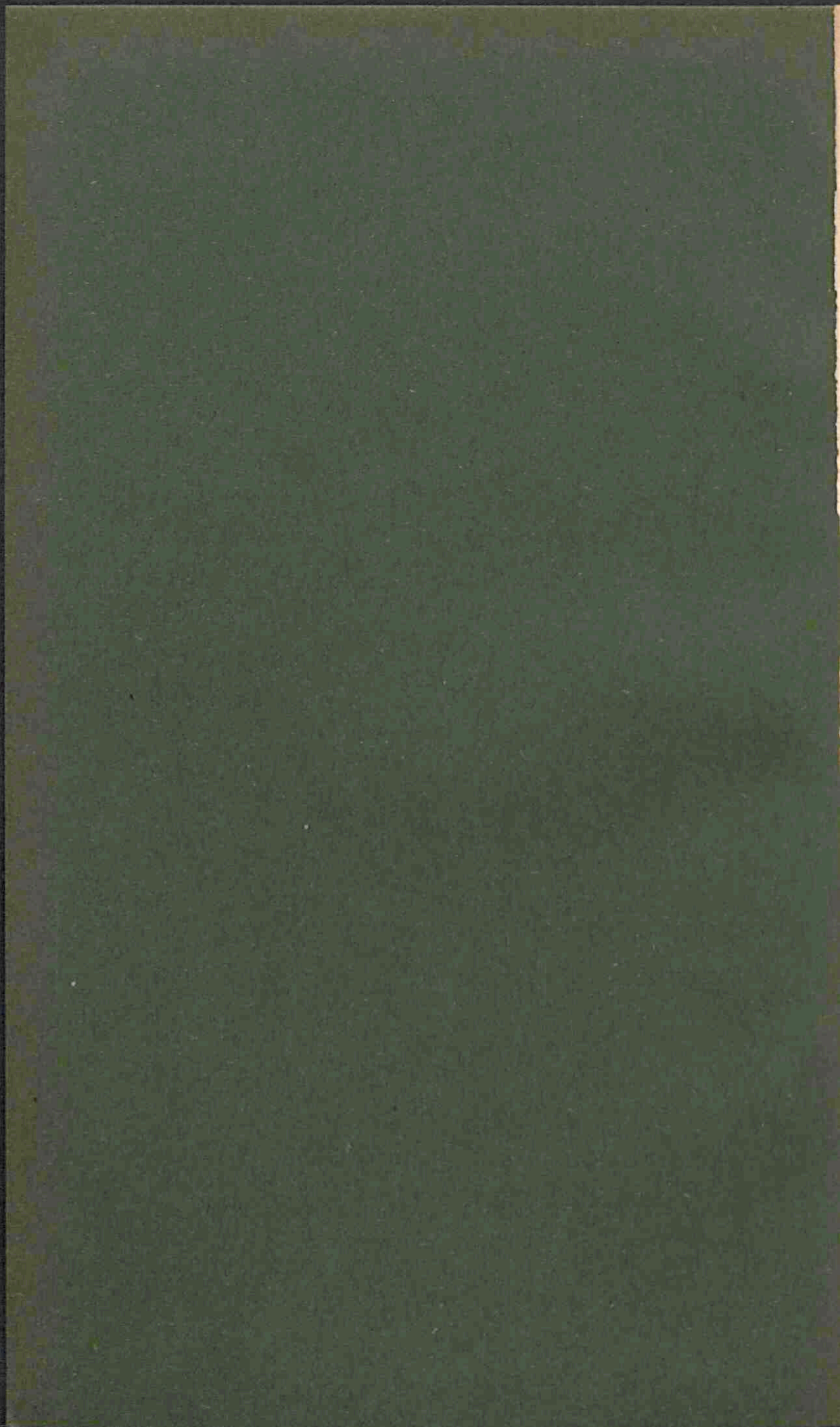
Jun 24 Nov 1896

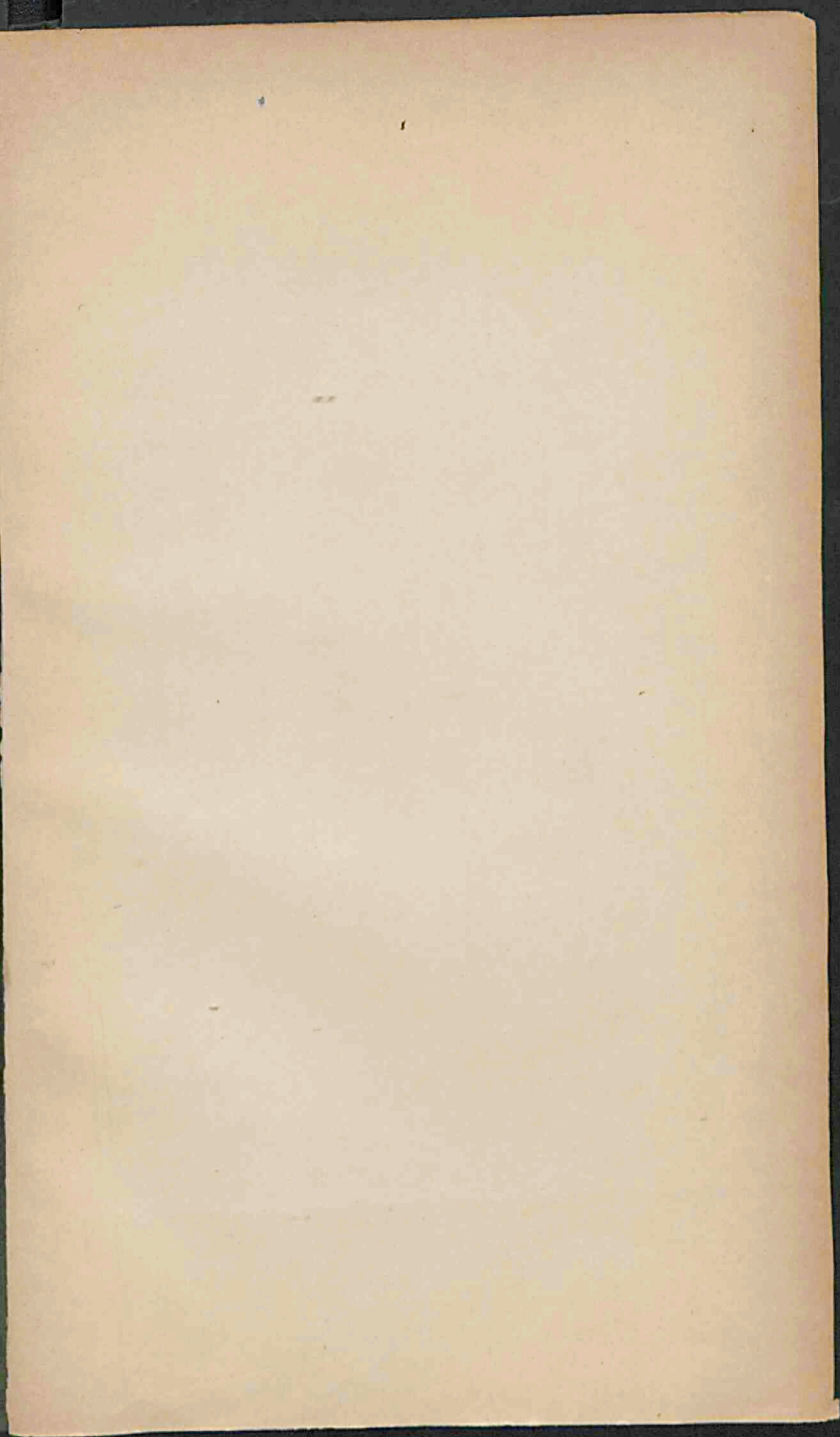
HET RECHT VAN DEN
STAAT OP DEN GROND.

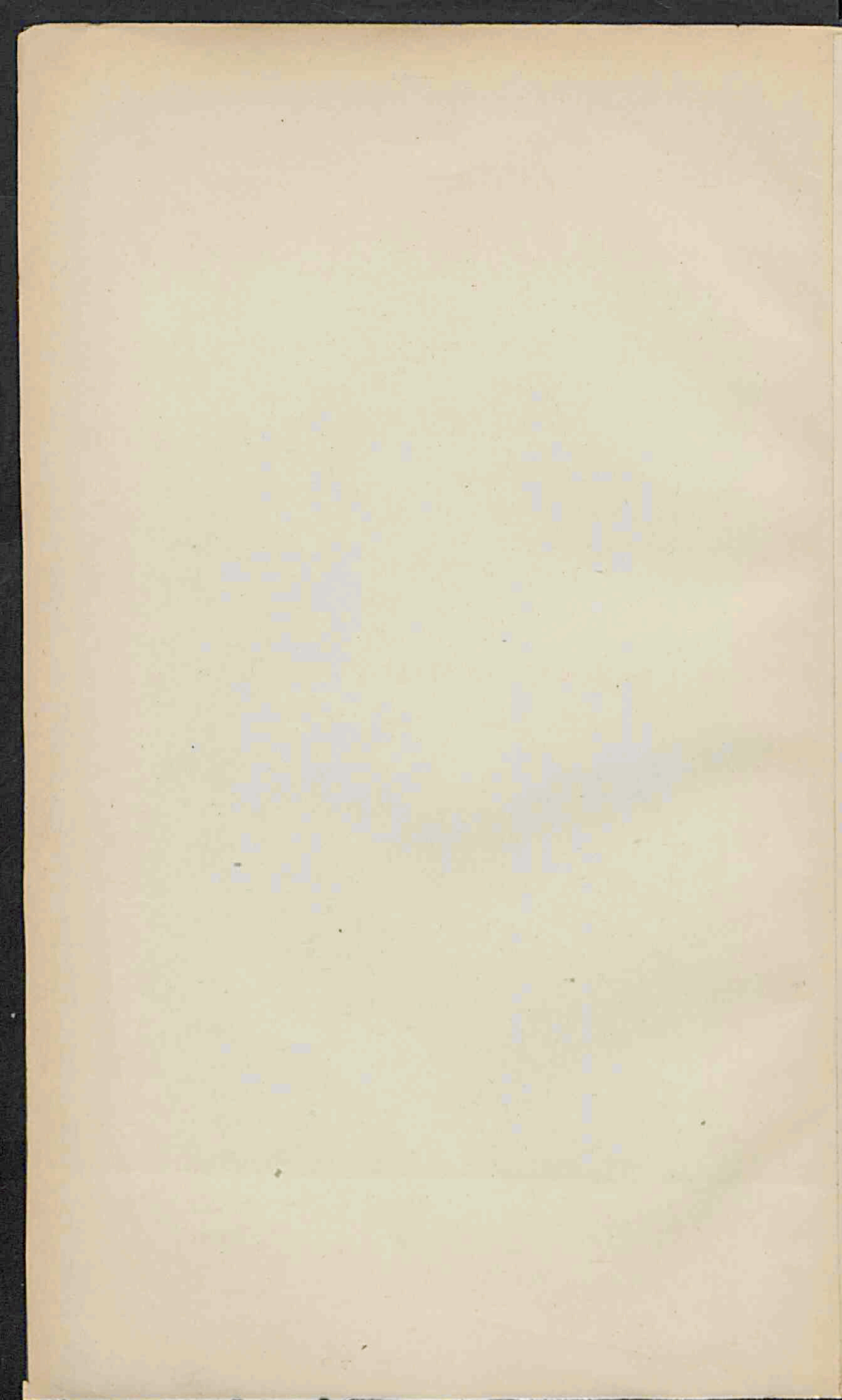
JACOB DERMOÛT.

A. qu.
192

HET RECHT VAN DEN STAAT OP DEN GROND.

H E T
RECHT VAN DEN STAAT OP DEN GROND.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Rechtswetenschap

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACTHIGING VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. M. Th. HOUTSMA,

Hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT

tegen de bedenkingen van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid

TE VERDEDIGEN

op Dinsdag 24 Maart 1896, des namiddags te 2^{1/2} uur

DOOR

JACOB DERMOÛT,

geboren te AUSTERLITZ.

AMERSFOORT,
G. J. SLOTHOUWER.
1896.

Viro

PLURIMUM VENERANDO DOCTISSIMO

JSAÄCO JOHANNI PERMOÛT,

Verbi Divini Emerito Ministro.

Tempus igitur adest, pater optime! valde a nobis exoptatum, quo mihi Academiam relinquenti, Juris doctoris munus brevi petere licebit. Postulat lex, ut studiorum meorum specimen quoddam publici faciam juris, et virorum doctorum judicio submittam. Postulat præsertim pietas, ut tibi rationes reddam modi, quo oblata mihi discendi opportunitate usus sim. Tot enim a te caritatis documenta quotidie accepi, teque ego ita amo, ut meam diligentiam quovis modo tibi exponere quam vehementissime cupiam. Volui igitur utramque scribendi causam connectere, atque hac opera simul et legi Academicæ et pietati erga te satisfacere. Non sane, quamquam virorum doctorum venerandum tribunal non sine metu et angore adspicio, est mihi causa, cur paterni amoris judicium reformidem. Tu, ut soles omnia, quæ a me proficiscuntur, ita hunc quoque libellum benevole accipies, ac ut spero probabis.

Profecto, Pater! nec tibi, nec mihi ipsi satisfacerem, nisi aliorum quoque commemorationem hic adjungerem, carissimæ matris inprimis,

cui, si mihi contigerit beatorum aliquando sedes intrare, etiam in cœlo gratiam debebo, cujus tanta a teneris unguiculis erga me merita exstiterunt, quanta verbis exæquare nequeam;

JOHANNIS TEN BRINK, viri doctissimi, Academiæ Lugduno-Bataviæ nunc ornamentum, qui cupiditatem discendi ac scribendi in me excitavit et aluit;

NABERI, Romani Juris doctissimi, nostræ Academiæ decoris, qui tantum in me Institutionum ac Pandectarum amorem excitavit, ut, nisi spes gravissimi muneris obtinendi me retinuisset, his me totum tradidissem;

D'AULNIS DE BOUROUILL, viri sagacissimi, Oeconomix Politicæ professoris, ducis mei, heu! non ultra candidati examen;

HAMAKERI, doctissimi in Juris civilis disciplina viri, qui eloquenter docens, eloquentiæ simul ac juris elementa mihi tradidit;

MOLENGRAAFF, venerandi magistri, Juris mercatorii præceptoris, præsidii et decoris omnium in Trajecti-ad-Rhenum Universitate studiosorum, quem adire et discere unum est;

DE GEER VAN JUTPHAAS, doctrina, senectute, meritis erga patriam ter coronati viri, qui emeritus nos juniores docere non desiit, Antonii Matthæi collegii summi præsidis;

POLS, et apud externos præclari, Juris Criminalis doctissimi, qui semper comiter nec non diserte hanc juris partem tractavit.

Neque DE LOUTER mihi prætereundus, Juris publici decus insigne, Promotor venerandus, cujus in discipulos merita nunquam quis justii pretii æstimare potest. Quid de eo dicam, quod me dignum habuerit, qui brevi ad doctores transirem? Certum habeto, nullius erga eum reverentiam majorem esse, quam quæ meo pectore viget et semper vigeat.

Utinam, Pater! animus et facultas tantis eorum curis me non indignum præstandi nunquam mihi desit. Illud audacter affirmo, me hos omnes semper amaturum et culturum.

Spero fore ut ceteris beneficiis hoc addant omnes, ut monitis suis, auxiliis mihi adsint!

Scripsi Trajecti ad Rhenum, 22 Febr. 1896.

I N L E I D I N G.

Tusschen den Staat en den grond, gelegen binnen de grenzen van zijn gebied, bestaat een rechtsbetrekking, die van tweeërlei aard kan zijn. Zij kan vallen onder het publiek- of onder het privaatrecht. In het eerste geval wordt zij aangeduid door den term *imperium*, in het tweede door den term *dominium*.

Imperium is gezag; doch op de vraag hoever dit gezag reikt, worden verschillende antwoorden gegeven. In beginsel is het onbegrensd, doch de uitzonderingen op dit beginsel bestaan en wortelen in het privaatrecht, in het begrip grondeigendom, althans wat betreft het onderwerp hier te behandelen.

Gaan wij de historie na, dan zien wij hoe al naarmate men dat recht ruimer of enger erkende, zich de uitoefening van het recht van den Staat op den grond uitzette of inkromp.

Het doel dezer verhandeling zal zijn het recht van den Staat op den grond te omschrijven, vooral na te gaan of, buiten de gevallen waarin de Staat optreedt als eigenaar *jure privato*, zijn recht is van publiekrechtelijk of privaatrechtelijk karakter, *imperium* of *dominium*, en of het eerste en hoogste, het van het tweede langzamerhand afgeweken recht, dit laatste al dan niet gansch beheerscht.

Uitgaande dan van de stelling, dat *imperium* (Gebietshoheit) een begrip veronderstelt dat absolute heerschappij aanduidt behoudens de beperkingen die zich opdringen en haar begrenzen, is het zaak in de eerste plaats na te gaan het voornaamste dat de historie ons hieromtrent leert, welke opvattingen in verschillende perioden en landen gehuldigd werden, na te gaan ook of deze bestaanbaar zijn gebleven en ten slotte een conclusie te trekken die een antwoord moet zijn op de rechtsvraag in de voorgaande regelen vervat.

I.

Wat omvat de grondeigendom?

§ 1. Het eenvoudigste en oudste begrip is wel, dat de eigendom van de oppervlakte meebrengt eigendom van al wat daaronder is tot aan het middelpunt der aarde, en onbegrensd, in verticale richting, van al wat daarboven is. Het laatste gedeelte van dit beginsel heeft zelden tot belangrijke controverse aanleiding gegeven, in den loop der geschiedenis, meer echter het eerste.

In de gedachte der oudste volken is nimmer de vraag opgeklommen, of de eigendom van den ondergrond met zijn product al of niet behoorde tot dien van den bovengrond met zijn gewassen en voortbrengende kracht.

Waar zij in hun akkers of velden minerale voortbrengselen aantreffen, dolven zij die tot op

weinige diepte en beschouwden ze als accessoir, zoo niet als product van hun bodem. Bij onbekendheid met de groote waarde der mineralen, kwam men er niet toe aan deze opvatting te tornen.

§ 2. Doch eerlang wekten zilver en goud de begeerte op, en, zegt Delebecque ¹⁾, de *Egyptische koningen* eigenden zich de goudmijnen toe. Hiermee is echter nog niet bewezen dat zij onder- en bovengrond scheidden.

Het blijft een open vraag of zij, met den ondergrond, niet ook den bovengrond namen; iets waartoe de Pharao's als privaateigenaars van hun grondgebied, waarop hun onderzaten slechts als bezitters of pachters toefden, en niet onwaarschijnlijk ook *Croesus*, die zijn rijkdom uit den Pactolus trok, in zijn Aziatische vorstenpositie, zoowel het recht hadden als de macht.

§ 3. *Griekenland* splitst den eigendom van boven- en ondergrond, doch alleen waar deze

¹⁾ Traité sur la législation des mines.

mineralen bevat. In elk ander geval waardeloos, was er geen reden tot bijzondere afscheiding.

Volgens Böck ¹⁾ was van den ondergrond in Thessalië, waar zilver, op Cyprus, waar koper, op Euboea, waar ijzererts gevonden werd, de staat eigenaar en ging de aardkorst daarboven, voor zoever bruikbaar tot veeteelt en landbouw, in particulieren eigendom van hand tot hand.

§ 4. Bij de *Romeinen* behooren principieel ondergrond en bovengrond bijeen. Welke mineralen ook in de diepte mogen besloten liggen, zij zijn en blijven van hem die eigenaar is van den bovengrond. Bij hen gold de regel: ²⁾

„sed si cretifodinae, argentifodinae, vel auri,
„vel cujus alterius materiae sint, vel arenae,
„utique in fructu habebuntur.”

Hiertegen strijdt niet dat zij die op het gebied van Carthago, in Illyrië, Macedonië en Klein-Azië mijnen vonden, die aan den staat behoorden, die alzoo moesten laten blijven ³⁾.

¹⁾ Economie politique des Athéniens, traduit par Laligant.

²⁾ § 14, L 7, D soluto matrimonio (24. 3) Ulp.

³⁾ L 2, sqq. Cod. Theod. VI.

Evenmin dat de grondeigenaar delfrecht (soms als servituut genoemd) ¹⁾ kon afstaan niet alleen, maar zelfs daartoe gedwongen werd, tegen ¹/₁₀ hem daarvoor bij de wet toegekend ²⁾.

§ 5. Ook niet dat de keizers getracht hebben de mijn-industrie aan den staat te trekken, want èn de Cod. Theod. èn de Cod. Just., die daaraan geheele titels wijdt, gaan uit van het beginsel dat de ertsrijke ondergrond behoort tot den bovengrond.

En ten slotte niet de uitzondering, dat goud en zilvermijnen in eigendom aan den staat zouden behooren, want deze had zoo weinig effect, dat Tiberius, om de goudmijnen van Sextus Marius te kunnen bemachtigen ³⁾, dezen op een valsche beschuldiging van de Tarpeische rots moest laten werpen, en Valentinianus haar weer introk ⁴⁾, daar men uit onwil en vrees voor de verwoesting van zijn grond, eenvoudig geen edele metalen meer vond.

¹⁾ § 1, L 13 D communia praediorum (8. 4) Ulp.

²⁾ C XI. 6.

³⁾ Tacitus Ann. VI. 19.

⁴⁾ L 3 en 12 Cod. Theod. VI c. annot. Gothofredi.

Tijdens het verval van het Romeinsche rijk en de invallen der *barbaren*, werden ook de staatsmijnen als zoodanig opgegeven en geoccupeerd door de eigenaars van den bovengrond, om daarmee wederom een geheel uit te maken. Dat dit gebeurde bewijzen de Basilica.

§ 6. Hoe in *Engeland* de toestand was vóór 1066, heb ik niet kunnen nagaan ¹⁾. In dat jaar wint Willem de Veroveraar den slag bij Hastings op den laatsten Angelsaksischen koning Harold.

De Normandiër vindt in het veroverde land uitgestrektheden met ertsrijken ondergrond, en bevindt dat vóór en tijdens Harold niemand den grond tot delving mocht opbreken, dan krachtens vergunning van den koning en betaling aan dezen van een jaarlijkschen cijns, royalty genaamd. Maar of ook een ander dan die eigenaar van den bovengrond vergunning tot delven, eventueel eigendom van den ondergrond kon krijgen, blijkt niet, terwijl noch de vergunning noch de cijns een splitsing bewijzen.

¹⁾ Misschien gold daar de Saksische wet.

Na 1066 komt er meer licht. Willem de Veroveraar schonk aan zijn Baronnen, onder welke hij bijna al het veroverde land verdeelde, den bovengrond en met name ook den ertshoudenden ondergrond ¹⁾ en eveneens de royalty. Hij maakte voor zich alleen aanspraak op het zilver en goud uit dien ondergrond voortkomende, zoomede op de tinmijnen van Cornwallis en Devonshire en de loodmijnen van Derby ²⁾.

Niet weinige dier baronnen hebben hun gronden gesplitst als boven, ja ook de royalty afzonderlijk verkocht, en gaan ze nog heden ten dage alzoo van hand tot hand.

Op de vraag waarop in Engeland grondeigendomsrecht gevestigd is, luidt het antwoord: op deelen bovengrond en deelen daaronder.

§ 7. In *Duitschland* is de oudste opvatting dezelfde als bij de Romeinen.

In den Sachsenspiegel (1235) II art. 35 staat te lezen:

¹⁾ Het afzonderlijk noemen hiervan kan leiden tot een conjectuur omtrent den toestand vóór 1066.

²⁾ Cf. Jars, Voyages métallurgiques.

„Al schat under der erde begraven, deper
 „den ein pfluch ga, die hort to der konink-
 „liken gewalt. Silverne mut ook neman breken
 „up enes andren mannes gude ane des willen
 „des de stat is; gift he's aver orlof, de vage
 „die is sin dar over.”

Ten onrechte zou men hieruit afleiden dat dit voorschrift oppositie was tegen splitsing van den grond. Het is eenvoudig gekant tegen de toenmaals gebruikelijke manier van doen van hen die ten opzichte van schatten, en ook delfstoffen, het jus primi occupantis huldigden en doordreven tot het „upbreken enes andren mannes gude” om er naar te zoeken. Dit beginsel had vooral voet gekregen in *Moravië, Bohemen, Hongarije* en *Saksen*, en krachtens hetzelfde zou dan de ertsrijke ondergrond *niet* behooren tot den bovengrond.

Doch terzelfder tijd ontwikkelde zich juist hieruit een derde opvatting, dat namelijk de ertsrijke ondergrond aan den *staat* behoort.

Men redeneerde ongeveer aldus: De ondergrond heeft geen eigenaar, mag ook niet door occupatie toegeëigend worden, dan behoort hij aan allen en dus aan den staat. Zonder voorloopig bij de fout in

de conclusie te willen verwijlen, merk ik hier op het beginsel van *splitsing* en van *staatseigendom*.

Het oude mijnrecht van de stad *Massa* in *Toskane*, met de aanhangsels van 1273, 1289 en 1294, in manuscript te Florence berustend, de *Carta laudamentorum et postarum episcopi facta in facto Arzenterie* van Frederik van *Trient*, in 1208 gegeven, het *Iglauer* mijnrecht in 1250 door Wenzel I voor geheel *Moravië* en *Bohemen* van kracht verklaard, en eindelijk het *Chemnitzer* mijnrecht onder de regeering van Bela IV (1235—1275) ontworpen, huldigen het.

Duidelijk spreekt keizer Frederik I het uit in zijn edict van 1189, zeggende:

„Daar de zilvermijnen, geopend in het
„bisdom van Minden, behoort aan het recht
„van het Rijk en is begrepen in ons regaal-
„recht...” enz.

Als Héron de Villefosse ¹⁾ schrijft:

„droit regalien des mines — en allemand
„Bergregal — signifie: droit que se réserve
„l'Etat entier, représenté par le souverain, de

¹⁾ Richesse minérale.

„disposer de la propriété souterraine comme
 „d'une propriété publique, indépendante de
 „la propriété du terrain qui la récite et
 „d'en disposer pour le plus grand avantage
 „de la société,”

dan verwisselt hij min of meer het recht van het Rijk met dat van den vorst, doch definieert overigens volkomen juist het in de derde plaats gereleveerd beginsel.

Tegenover de positie „Staatseigendom” staan in de vierde plaats de Keizers, die uit hun jus regale recht van eigendom op den geheelen (erts-rijken) ondergrond pleiten.

Reeds de Romeinsche keizers zegt Dupont ¹⁾,
 „ne se sont pas contentés en effet, d'établir
 „un impôt sur les mines, au profit du fisc,
 „comme sur la propriété foncière, ils ont
 „réglé la part du propriétaire sur les produits
 „de la mine exploitée dans son fonds, par
 „un autre que lui. En opérant ainsi, les
 „empereurs se reconnaissaient évidemment
 „un droit supérieur à celui des propriétaires,

¹⁾ Traité pratique de la jurisprudence des mines.

„le droit de régler leur part dans les pro-
 „duits des mines; ils pouvaient régler au
 „quart, au tiers, au vingtième, ou à tout
 „autre chiffre, cette part des propriétaires,
 „comme ils l'ont réglée au dixième, et en
 „consécrant une répartition unique des pro-
 „duits des mines entre les propriétaires du
 „sol, les exploitants et l'Etat, ils ont abrogé
 „l'ancienne doctrine du droit absolu des
 „propriétaires sur les mines, ils ont inauguré
 „le droit regalien.”

M. i. had Dupont juist gezegd: zij hebben de splitsing van den grondeigendom geïnaugureerd, want de Duitsche Keizers volgen deze redeneering geheel en behoudens een recht op vergoeding van door de exploitatie aan den bovengrond aangebrachte schade, kent hun gevoelen aan den eigenaar hiervan geen eigendom toe op den ondergrond en zien wij hier de splitsing bevestigd.

De gouden Bul van 1356, door Keizer Karel IV uitgevaardigd, brengt geen ondergrond bij den bovengrond, alleen het jus regale bij de Keurvorsten, ieder voor zijn gebied,

En wat veranderingen ook hebben plaats ge-

vonden, l'ancienne doctrine du droit absolu des propriétaires, heeft plaats gemaakt voor de leer que la propriété souterraine est indépendante de la propriété du terrain qui la récéle.

Dat men hieraan heeft vastgehouden, blijkt ten duidelijkste uit de motieven, gegeven voor de in 1865 voor geheel *Pruisen* afgekondigde mijnwet. Daarin leest men onder meer het navolgende:

„Volgens de tot hiertoe in *Pruisen* van „kracht zijnde mijnwetten, zijn zoowel in het „gebied dat rechts, als hetgeen links van „den Rijn gelegen is, zekere delfstoffen aan „het beschikkingsrecht van den grondeigenaar „onttrokken en onder dat van den staat ge- „steld. Rechts van den Rijn is zulks geba- „seerd op het mijnregaal, en links van den „Rijn op de positieve bepalingen van de „Fransche mijnwet van 21 April 1810. Dit „onderscheid in de rechtsgronden wordt „door het onderwerpelijke wetsontwerp (1865) „uit den weg geruimd. Het begrip van „mijnregaal heeft men laten varen, ofschoon „men dat van scheiding tusschen mijnbouw „(lees: eigendom van den voor mijnbouw

„geschikten ondergrond) en grondeigendom „behouden heeft. Dit laatste beginsel is ge- „baseerd op een voldongen en door eeuwen „lang bestaan onomstootelijk geworden feit. „Het is daarom onnoodig geacht hier de „algemeen erkende oeconomische redenen „nogmaals te herhalen, die voor de afschei- „ding van zekere delfstoffen van den grond- „eigendom pleiten.”

Zonder op de constructie en argumentatie dezer zinnen, op welke het „meer Duitsch dan juist” als gewoonlijk van toepassing is, critiek te willen oefenen, bepaal ik mij tot het aanstippen van het ook in Duitschland gehuldigde beginsel der scheiding van onder- en bovengrond.

§ 8. Volgt *Frankrijk*. Tal van edicten en ordonnantiën zijn ons bewaard. Bijna iedere Koning vaardigde er een uit. Wat ons allermint verwonderen kan, waar vorst en volk de groote belangen beseffen die een goede exploitatie van grond en mijnen voor een land meebrengt.

Eigenaardig echter is de bewegelijkheid in beginselen, voortdurende tot in het begin dezer

eeuw, waarvan men wellicht een verklaring mag zoeken in de omstandigheid dat tweeërlei recht ¹⁾ daar te lande als het ware om den voorrang streden.

Raadplegen wij de ordonnantie van Karel VI, dd. 10 Mei 1413 te Parijs ²⁾, zoo lezen wij:

„Pour ce quoi . . . déclarons que nul seigneur spirituel ou temporel, de quelque état, dignité ou prééminence, condition ou autorité, qu'il soit, en nostre dit royaume, n'a, n'aura, ne doit avoir, à quelque titre, cause, occasion, quelle qu'elle soit, pouvoir ni autorité de prendre, réclamer ès dites mines la dixième partie, ni autre droit de mines . . .”

En verder:

„Voulons et ordonnons que tous mineurs et autres puissent quérir, ouvrir et chercher mines, par tous lieux où ils penseront trouver, icelle traire et faire ouvrir ou vendre.”

Aanspraken van leenheeren en grondeigenaars worden alle afgewezen met de woorden:

„. . . . lesquelles choses sont entreprises

¹⁾ Droit écrit et droit coutumier.

²⁾ Merlin Questions de droit v^o mines 9, IV, pag. 344.

„contre nous, notre majesté royale et les droits,
 „prééminences de notre couronne, au grand
 „préjudice, dommage et diminution de notre
 „domaine.”

De bepaling, in deze zelfde ordonnantie voorkomende, dat ook de eigenaar van den bovengrond moet tevreden gesteld worden, overeenkomstig de schatting van twee arbiters, geldt klaarblijkelijk slechts als schadevergoeding voor het opbreken van den grond en onbruikbaar maken voor akkerbouw als anderszins.

Alzoo: de ondergrond is *des Konings*, die hem in exploitatie geeft aan dengene die daarin mineralen ontdekt en 10 % van de opbrengst zal betalen, welk *exploitatierecht* voor overdracht vatbaar verklaard wordt. De eigenaar echter van den bovengrond kan geenerlei aanspraak op den ondergrond doen gelden.

Lodewijk XI gaf in 1471 een nieuwe ordonnantie ¹⁾, die zeer geprezen is omdat zij den werkkring der administratie in deze vaststelde. Deze neigt wederom tot erkenning van het recht van den eigenaar op den ondergrond.

¹⁾ Delebeque, t. a. p. I 467.

Zij bepaalt de aanstelling van een Grootmeester-Superintendent van den ertsrijken ondergrond. Vinden de agenten van dezen ergens erts, dan heeft de grondeigenaar recht van *préférence* op de ontginning. Laat hij zes maanden verloopen zonder hiermee te beginnen, dan verliest hij dit recht en dit vervalt aan zijn onmiddellijken *Seigneur*, den Souverein en ten laatste aan den Grootmeester, in volgorde als hier gesteld. Zelf vinder zijnde, had de grondeigenaar slechts veertig dagen bedenktijd. Legde hij de verklaring af zelf te willen ontginnen, en bleef hij nu in gebreke, dan volgde boete, intrekking der concessie en kon hij in de eerste tien jaar geen schadevergoeding vragen van die alsdan de ontginning ter hand namen. Doch verklaart hij zelf niet te willen ontginnen, dan kon hij vorderen een schadeloosstelling,

„soit d'une dixième, demiedixième, ou autre
„somme plus grande ou plus petite, selon
„la qualité et valeur des dites mines.”

Men vindt hier tweeërlei beginsel. De schade-loosstelling en het recht van preferentie wijzen op erkenning van des eigenaars recht op den ondergrond, en de overige bepalingen op splitsing.

Hendrik II verleent 30 September 1548 aan Jean François de la Rocque de Roberval een uitsluitend privilege voor het ontginnen van delfstoffen, over geheel Frankrijk, met deze opmerkelijke woorden:

„en payant raisonnablement aux propriétaires,
„où le dommage et intérêt qui leur serait
„fait, pour le regard de la valeur, desdites
„terres seulement et *non des mines* y étant.”

Algeheele afscheiding dus van den ondergrond.

In dezen toestand bleven de grondeigenaars door de concessies van Frans II in 1560, van Karel IX in 1568, en van Hendrik III op 10 Maart 1577.

Hendrik IV ordonneert in Juni 1601: ¹⁾

„permettons à toutes personnes de quelque
„état et condition qu'ils soient de rechercher
„et travailler auxdites mines et minières, ou
„eux associer et prendre associés pour ce
„faire.”

De vinder moet daarvan aangifte doen en krijgt dan concessie. En in 1604 bepaalt de koning

¹⁾ Blavier Jurisprudence des mines t. III, pag. 1.

nader, dat de grondeigenaar $\frac{1}{40}$ deel van het bruto bedrag der onder zijn grond gewonnen mineralen moet hebben, maar daarentegen het aanleggen van de noodige werken en wegen moet toestaan.

Erkenning van eigendomsrecht des grondeigenaars op den ondergrond is dit niet.

Lodewijk XIII geeft in 1626 een edict uit, waarbij de eigenaars van gronden waar ijzererts gevonden was, gelast worden deze op eerste aanzegging te ontginnen.

Ware het niet dat deze koning eenig en alleen zoo ordonneerde om in de behoefte aan erts der ijzersmelterijen te voorzien, er ware in zijn edict een terugkeer tot den Romeinschen regel te lezen. Nu echter is het slechts een tyranniek bevel en voor dit onderzoek van geen waarde.

Lodewijk XIV handhaaft het standpunt van zijn voorgangers in zijn beide edicten van 1689 en 1692. Wel verleent hij op 13 Mei 1698 ¹⁾ aan alle grondeigenaars de bevoegdheid, om waar ze op hun goederen kolenmijnen konden opspo-

¹⁾ Rapport van Regnault d'Epercy pag. 271 Nouveau Code des mines par Chicora et Dupont.

ren en openen, die ten eigen voordeele, zonder nadere vergunning, te ontginnen, doch hij is er zoo ver van af om hun een zakelijk recht op hun ondergrond in 't algemeen te geven, dat hij deze „*grâce spéciale de la puissance souveraine*” tot de kolenmijnen beperkt en Lodewijk XV die „*grâce*” dan ook in 1744 weer intrekt, om reden de grondeigenaars een ergerlijken roofbouw drev-
ven, misschien wel omdat zij de veranderlijkheid der edicten kenden.

De *revolutie* brengt eenige verandering, die echter de grondeigenaars geen volledig recht op den ondergrond geeft.

De wet van 28 Juli 1791 stelt zand, klei, krijt, bouwsteen, kalk, marmer, et autre de pareille nature, qui par leur position et leur abondance sont dans la main de tous, ter beschikking van den grondeigenaar. Hij krijgt het recht om alle delfstoffen tot een diepte van 100 voet onder de aarde te ontginnen.

Maar dezelfde wet heeft ten opzichte van het niet genoemde, dit beginsel: dat de mijnen en graverijen, zoowel voor metalen als niet metalen, alsook voor steen- en bruinkolen, zijn ter be-

schikking van de natie, en kunnen slechts met haar toestemming en onder verplichting van de eigenaren der oppervlakte schadeloos te stellen, overeenkomstig de bepalingen dezer wet, ontgonnen worden.

En de natie, erkennende dat de ondergrond geen eigendom is van den staat, ook niet tot de res nullius behoort, maar overtuigd dat het belang der natie het beschikkingsrecht voor haar vordert, geeft concessies voor den duur van 50 jaar, bij voorkeur aan de grondeigenaren, alzoo dat de quaestie van wien de eigendom is, onuitgemaakt blijft en „le gaspillage légal” begint.

Keizer *Napoleon I* was er de man niet naar, om zulk een toestand te laten blijven. Onder zijn praesidium vergaderde op 1 Februari 1806 de Staatsraad en diende Fourcroy, namens de afdeeling Binnenlandsche Zaken, het eerste ontwerp eener mijnwet in.

Dit ontwerp, op 22 Maart in discussie gebracht, werd op last van Napoleon, die weer presideerde, teruggezonden naar Binnenl. Zaken, om te worden veranderd in den geest van 's Keizers meening, vervat in zijn eigen woorden:

„que, quoique les mines soient, comme les
 „autres biens, susceptibles de tous les droits
 „que donne la propriété, ce ne sont cepen-
 „dant pas des propriétés de la même nature
 „que la surface du sol et les produits qui
 „en naissent. Ces sortes de propriétés doivent
 „être régies par des lois particulières, et
 „ceux là seuls peuvent s'en prétendre pro-
 „priétaires à qui la loi défère cette qualité.
 „Mais au delà la propriété des mines doit
 „rentrer entièrement dans le droit commun...”

Binnenlandsche Zaken arbeidde van 22 Maart 1806 tot 21 October 1808 en diende toen een gewijzigd ontwerp in, waarvan het systeem, volgens de opstellers, berustte op het grondbeginsel:

„dat de delfstoffen, zooals zij in de natuur
 „gevonden worden, aan niemand in eigendom
 „toebehooren. In het belang van het alge-
 „meen welzijn verleent de regeering de con-
 „cessie daarvan aan hen, die de meeste
 „waarborgen, voor een nuttige wijze van
 „ontginning aanbieden.... De wetgeving”
 heet het verder, „is op dit punt bij alle
 „volken gelijk. Overal worden de delfstoffen

„als publiek eigendom, als domein van den
 „Staat, dan wel als eigendom van den Souve-
 „rein beschouwd, die ze of voor eigen reke-
 „ning ontginnen, of ook privaatspersonen onder
 „zekere voorwaarden of onder toekenning van
 „meer of minder belangrijke rechten, afstaan.”

Wat wonder dat dit ontwerp, als inderdaad
 den ouden toestand bekrachtigend, door Napoleon
 afgekeurd werd.

Hij beveelt een nieuw ontwerp, volgens zijn
 begrip, dat hij als volgt poneert:

„La découverte d'une mine crée une pro-
 „priété nouvelle. Un acte du Souverain
 „devient donc nécessaire pour que celui qui
 „a fait la découverte, puisse en profiter, et
 „cet acte en règlera aussi l'exploitation.”

„Mais comme le propriétaire de la surface
 „a aussi des droits sur cette propriété
 „nouvelle, l'acte doit aussi les liquider.”

En opdat hij te beter begrepen zou worden,
 definieert de Keizer in een volgende zitting, die
 van 18 November 1809, de door hem bedoelde
 propriété nouvelle als volgt:

„On doit regarder les mines comme des

„choses, qui ne sont pas encore nées, qui
 „n'existent qu'au moment où elles sont pur-
 „gées de la propriété de la surface, et qui
 „à ce moment même deviennent des propriétés
 „par l'effet de la concession....”

„Avant la concession les mines ne sont
 „pas des propriétés mais des biens.”

De moeielijkheid lag in art. 552 ¹⁾ van den
 Code, overeenstemmend met ons art. 626 B. W.
 Toch wisten de Fransche staatslieden hierin te
 voorzien.

Hun nieuw ontwerp op 21 April 1810 door
 de Wetgevende Vergadering met 230 tegen 11
 stemmen aangenomen — en tot op heden de
 Fransche mijnwet — heeft deze gedachte:

„De delfstoffen zijn als integreerend deel
 „van den ondergrond geen publiek eigen-
 „dom. Art. 552 van den Code toch zegt,
 „dat de eigendom van den grond den eigen-
 „dom in zich bevat van hetgeen boven en
 „in den grond is.”

„Zij kunnen echter niet gelaten worden,

¹⁾ La propriété du sol emporte les dessus et les dessous.

„evenals de bovengrond, in de macht van
 „den eigenaar zonder de belangen der maat-
 „schappij te schaden, ja een groot deel van
 „den nationalen rijkdom aan vernietiging over
 „te geven.”

„Zij zijn dus geen gewoon eigendom,
 „niet als andere goederen, en kan men
 „daarop niet de algemeene grondbeginselen
 „van den eigendom, zooals deze in den Code
 „beschreven staan, toepassen.”

„Daarom moet men er eigendommen van
 „maken waarop alle definities van den Code
 „toepasselijk zijn, zooals onze voorgestelde
 „wet doet. Deze scheidt de mijnen van de
 „oppervlakte af en stempelt ze tot een nieu-
 „wen eigendom, zonder het recht van den
 „grondeigenaar te miskennen of te ver-
 „geten.”

„Door deze wet zijn voortaan alle mijnen
 „die gevonden worden en zij wier concessie
 „afgeloopen zal zijn, gewone onroerende goe-
 „deren, die na eerst door den Staat over-
 „gedragen te zijn aan door dezen geko-
 „zen solide ondernemers, daarna geheel als

„andere grondeigendommen op anderen kunnen overgaan.”

Daar ik slechts wilde onderzoeken wat de eigendom van den grond omvat, kan ik hier volstaan met de bijvoeging dat de eigenaar der mijn zooveel van den bovengrond bij zijn ondergrond mocht voegen als voor de exploitatie noodzakelijk was tegen betaling van de dubbele waarde.

Vanaf 1810 kan men dus zeggen dat in Frankrijk de eigendom van den grond zich somtijds richtte naar de omstandigheden, maar principieel onder- en bovengrond één waren.

§ 9. In *Zuid-Nederland* is vooral merkwaardig de toestand in *Luik*.

Daar stond van den beginne af vast dat de ertsrijke ondergrond, dus de ondergrond in het algemeen, niet was *res nullius*, niet was van het Rijk, niet ter beschikking van den Vorst, maar oorspronkelijk, reeds bij de eerste wettelijke bepaling van den grondeigendom, gesteld en gekomen met den bovengrond in één hand.

Tengevolge of als uitvloeisel daarvan werd in Luik de ondergrond der wegen geacht toe te

behooren aan den Vorst, omdat 's Heeren wegen de zijne waren. Evenzoo was van den ondergrond van land, waarvan de Heer eener heerlijkheid niet den eigendom had, ook niets van hem, hoe uitgebreid ook zijne heerlijke of andere zakelijke rechten op den bovengrond mochten zijn.

Maar de eigenaar van een stuk grond kon den ondergrond van den bovengrond afscheiden en den eigendom van een dezer aan een ander overdragen. Iets wat dikwijls geschiedde.

Zoo noemde men in Luik terrageurs, die den geheelen eigendom van hun grond hadden, hurtiers die slechts eigenaars van den bovengrond waren, maîtres de fosse de eigenaars van den ondergrond, en ten slotte arniers die eigendomsrecht hadden op gangen tot waterloozing (areines).

Uit een en ander blijkt dat in Luik de toestand vrijwel overeenkwam met dien na 1810 in Frankrijk en zooals later zal blijken, is het vermoeden gewettigd dat Napoleon dien kende en daaruit zijn verrassende denkbeelden putte, iets wat trouwens aan de verdienste van dezen niets ontnemt.

§ 10. In *Noord-Nederland* bestond geen aanleiding om bijzondere aandacht te schenken aan een mogelijke waarde van den ondergrond op zichzelf, daar de veenplaatsen daartoe niet worden gerekend.

Derhalve heeft men hier op de vraag, wat omvat de grondeigendom, maar één enkelvoudig antwoord: den grond.

§ 11. Wanneer ik nu resumeer wat het voorgaande leert, dan blijkt dat vanaf de oudste tijden twee beginselen op elkaar hebben ingewerkt, die ik wil noemen een conservatief beginsel en een liberaal beginsel.

Het eerste was dat der Romeinen, die geheel naar hun aard, geen enkel deel van het trotsche rechtssysteem onafgewerkt, onbegrensd wilden laten en daardoor dikwijls met een gedwongen definitie volstonen, liever dan het aan de omstandigheden over te laten een begrip meer en meer te ontwikkelen.

Volgens dat beginsel behoort alles wat onder en boven den grond is aan den eigenaar ¹⁾).

¹⁾ Vooral het laatste, *usque ad coelum*, is in de letter van den Code beter behouden door de woorden „les dessus” dan in ons B. W. in de uitdrukking „op den grond.”

Het tweede is dat *het eigendomsrecht zich richt naar den aard en de bestemming van den grond*, hetzij aan of onder de oppervakte. De eigenaars hebben zooveel als noodig is om den grond aan die bestemming te laten voldoen; wat daarbuiten valt is een *res omnium communis*, waarvan een ieder gebruik mag maken, mits hij geen hinder toebrengt aan anderen noch het maatschappelijk belang schade.

Het zij opgemerkt dat, hoewel ik in den beginne de beschikking over de lucht boven den grond, als in vroeger tijden onbelangrijk, niet meende te moeten behandelen, het beginsel ook hierop toepasselijk is.

En wanneer men de wetgeving van onzen tijd beschouwt, dan bespeurt men hoe het liberale beginsel gaandeweg den strijd heeft gewonnen, nog slechts door enkele overblijfselen van het verouderd principe in zijn volle ontwikkeling belemmerd.

De vraag die thans aan de beurt komt, is, welke rechten heeft de Staat doen gelden op den grond.

De beantwoording hiervan wensch ik te splitsen

in twee deelen, vóór en na het begin dezer eeuw, laat ons gemakshalve zeggen 1800. In de eerste plaats dus:

II.

Welke rechten oefende de Staat uit vóór 1800?

§ 1. De bepaling van eigendomsrecht eenmaal vastgesteld zijnde, is niettemin door alle tijden daarop door den Staat in bijzondere gevallen inbreuk gemaakt, hier uit nood, ginds onder het voorwendsel van een privaatrecht dat den Staat zou toekomen.

§ 2. Wij kennen het *Romeinsche* jus utendi fruendi et abutendi, maar daarnevens den regel: *salus reipublicae summa lex esto*. Zonder verzet zal de uitoefening van staatsnoodrecht dan ook wel geduld zijn, wanneer staatsnood aantasting van den privaat-eigendom vorderde.

Er zijn uit de oudste periode echter geen speciale gevallen bekend. Oorzaak hiervan kan

zijn de weinige grondeigendom in dien tijd in vergelijking der *agri publici*.

Van deze laatste — volgens Puchta ¹⁾ was er onder de koningen niets anders — is de Staat eigenaar en kon *jure domini* de opzegbare *possessio*, zonder schending van het begrip eigendomsrecht, altijd intrekken, een recht waarvan bij alle akkerwetten vanaf Servius Tullius tot C. Licinius Stolo gebruik is gemaakt.

Een tweede periode treedt in nadat er geen feitelijk verschil meer bestaat tusschen *dominium* en *possessio agri publici*.

Het was na den slag bij Actium en na dien van Philippi, dat de Staat aan de Romeinsche burgers landerijen ontnam, om daarmede de overwinnende troepen tevreden te stellen, tegen schade-loosstelling, die beloofd en na Actium wel, maar na Philippi niet uitbetaald werd.

Een derde periode is ons geteekend in den *Codex Theodosianus* „de *operibus publicis*” en onder denzelfden titel te vinden in den *Codex Justinianus* L. 9 (8. 12). Het is een algemeene,

¹⁾ Inst. II, pag. 713.

niet op een op zichzelf staand geval slaande constitutie van de Keizers Theodosius, Arcadius en Honorius aan den praefectus urbi Curelianus, en houdt in dat, zoo eenmaal de uitvoering van een werk door den Keizer is toegestaan, geen huis mag worden afgebroken voordat de waarde er van bepaald is; bedroeg die minder dan 50 pond zilver, zoo werd zij vastgesteld door den prefect, anders door den Keizer.

In L 12, pr. D de relig. et sumpt. (11. 7) en L 14, § 1 D quemadm. servit. amitt. (8. 6), wordt respectievelijk een servitus itineris afgedwongen aan een eigenaar op wiens grond zich een graf bevindt dat aan een ander toebehoort, en aan een ander ten bate van een geënclaveerd erf. Ten opzichte van het laatste geval lezen wij niet dat de servitus te niet gaat door het ophouden van de oorzaak die haar deed ontstaan.

Het beweren dus van Dr. Georg Meijer ¹⁾, en van Garbouleau ²⁾ zonder voldoende bewijzen gestaafd, als zou bij de Romeinen alleen om redenen van algemeen belang en tegen schade-

¹ Das Recht der Expropriation 1868, pag. 70.

² Du domain public en droit romain etc. 1859, pag. 147.

loosstelling onteigend hebben mogen worden, durf ik geen hooger rang toe te kennen dan dien van een conjectuur, die zelfs zeer gewaagd schijnt als men leest: L 13, § 1 Comm. praed. (8. 4), L 1 en 2 C. (11. 6) en L 3 en 4 Cod. Thed. (6), betrekking hebbende op den mijnbouw.

Hieromtrent merkt Merlin ¹⁾ het volgende op:

„Toen zij inzagen welke voordeelen de „mijnen aan den Staat zouden kunnen verschaffen, zochten de Keizers voorwendsels „om dien tak van industrie aan zich te „trekken. Van toen af werden de mijnen „beschouwd als objecten van het jus publicum.”

„Niet dat de Keizers zich ooit den eigendom daarvan hebben toegekend, maar dat „gedeelte van den nationalen rijkdom scheen „hun te belangrijk toe, dan dat de Staat er „zich het oppertoezicht niet van zou voorbehouden en bracht genoeg op dan dat hij „niet in gemeenschap met bijzondere personen de voordeelen daarvan genieten zou.”

„Te allen tijde eerbiedigden zij, exceptis

¹⁾ Questions de droit v^o. mines § 1.

„excipiendis, den privaten eigendom, maar „behielden zich slechts het recht voor om „een soort belasting te heffen op de mijnen, „bestaande in $\frac{1}{10}$, èn het recht om anderen „te laten frui, verleenende mijnonderzoek en „desnoods delving.”

Waar Merlin spreekt van den Staat, bedoelt hij meer in 't bijzonder den fiscus en was, gelijk wij reeds vroeger zagen, het voordeel van dezen der Keizers doel. Doch aangezien het recht des eigenaars bij de Romeinen erkend werd op onder-èn bovengrond, was de verrijking van den fiscus ten hunnen koste, niet in hun, dus niet in het algemeen belang. Dit toch is alleen denkbaar bij volledige schadeloosstelling.

Intusschen worde hier aangestipt dat elke inbreuk op den eigendom bij de Romeinen jure publico plaats vond.

§ 3: Ten opzichte van het in dit gedeelte behandelde, zijn na Rome *de Nederlanden* het meest interessant en wel in 't bijzonder *Luik* ¹⁾.

¹⁾ Cf. Delebeque t. a. p.

Van af den vroegsten tijd verkeerden stad en land van Luik in een bijzonder gunstigen en geavanceerden toestand. Rijk door den bodem, machtig door zijn adel, niet minder door zijn nijvere bevolking, heeft het een Vorst-Bisschop, dien de Kanunniken kiezen, tot hoofd van den Staat.

Een dezer, Notger († 1008), gunsteling van Keizer Otto den Grooten en leermeester van diens zoon en opvolger Otto II, breidde niet alleen de grenzen van het bisdom naar alle kanten uit, maar bevorderde ook de algemeene welvaart op zóó treffende wijze, dat Egidius van Orval, een kroniekschrijver der 11^e eeuw, getuigde: „O Luik, gij hebt Notger van God en al het overige van Notger.”

Een andere bisschop, Albert II († 1200), liet den roem na, uitgesproken in het Luiksche spreekwoord: „Pauvre homme en sa maison est roi.”

Bij dusdanige bescherming van burgerij en nijverheid, is het niet te verwonderen, dat reeds vroeg een goede organisatie op elk gebied aldaar wordt aangetroffen.

Voor de zaken van den grond, speciaal voor

mijnbouw, was er een Cour de voirs-jurés de charbonnage. Dit Hof telde in den beginne vier leden, welk aantal later tot zeven werd uitgebreid. In een in manuscript aanwezige instruction par demandes et par réponses pour les voirs-jurés, worden zij genoemd: les yeux des seigneurs et échevins de Liège. Zij hadden het hoogste woord in de opening en ontginning der mijnen en beslechtten alle geschillen in deze.

Hun jurisdictie werd bevestigd door een Ordonnantie van Maximiliaan II dd. 21 Juni 1571 en door een Rijksbesluit (Recer) van 15 Januari 1687, bij welk laatste hun toegevoegd werden: deux prélocuteurs en admonant messieurs les voirs-jurés de s'abstenir de contentions, haults propos et beaucoup plus de jurements et blasphèmes, à peine d'être traités en rigueur de justice.

Hun optreden ten opzichte van den grondeigendom, zoowel beschermend als ingrijpend, stempelt hun college tot een orgaan van den Staat.

En al zou het feit dat zij tot 1424 rechtspraken en bevelen gaven (records), gegrond op usa-

ges, die in de eene plaats verschilden van die der andere, ons meer aan een soort arbitrage-commissie doen denken, daartegenover staat dat diezelfde ongeschreven usages op 15 Juni 1424 in het Reglement van Heinsberg zijn opgeteekend en volkomen rechtskracht hebben verkregen, en later omgewerkt tot één uniforme wet van 24 artikelen, gecodificeerd, op 5 April 1487 onder den naam van Paix de St. Jacques zijn aangenomen en door den bisschop Jan van Horne tot wet verklaard.

Door wat de Paix de St. Jacques het Hof der voirs-jurés in zijn records laat uitspreken, weten wij dat in Luik de Staat den eigendom sterk beperkt.

De eigenaar toch van den bovengrond, de hurtier, was volgens art. 5 P. d. St. J. verplicht den maître de fosse toe te laten bures, d.z. hutten of toegangen tot de mijnaderen, te laten maken en paires (magazijnen) en wegen, tegen vergoeding der dubbele schade, terwijl de onderbuur voor zijn recht van uitweg den 80^{en} ton of trait betaalde.

De terrageur kon iemand die te goeder trouw,

a non domino, bijvoorbeeld van een onkundigen of dronken voir-juré, recht verkregen hebbende, uit zijn ondergrond kolen dolf, niet verjagen, noch dwingen te rendre la denrée sans cout, maar moest hem laten doorgraven en tevreden zijn als bloot hurtier met de terrage, d. i. den 80^{en} ton.

„Quiconque est résident au pays et voir
„ouvrier son ouvrage et porchon de fosse et
„le manier par l'espace de 40 jours, sans
„contredit et travaillant ses denrées, est
„déchu de son droit en sa part acquise à
„celui ou ceux qui l'ont maniée et possédée.”

zegt een onuitgegeven record van 22 Januari 1678. En hieruit blijkt een verjaring in slechts 40 dagen!

De arnier kreeg altijd verlof zijn areine te leggen door de gronden van een die het niet goedschiks wilde toestaan. Tot het einde der zestiende eeuw kon de arnier alleen cens d'areine vorderen, maar kreeg geenerlei eigendom in de mijn door zijn areine drooggehouden. De cens bedroeg den 80^{en} ton of trait.

Doch in 1582 vaardigt Ernest van Beieren voor Luik een edict uit, krachtens hetwelk de arnier

als *arnier conquérant* den eigendom verkrijgen kon van de verdronken mijnen en den onontgonnen grond, ja ook waar reeds onvoldoend aangelegde areines nutteloos lagen — in een woord van al de gronden rondom waarin de

„*arnier avait fait quelques xhorres, fosses ou
„abattements d'eau par ordonnance et en-
„seignemens de justice,*”

zooals het record van 8 November 1625 zegt.

Wordt in dat record evenals in alle andere de „*justice*” genoemd als de macht die tot onteigening verlot gaf, ook de voorschriften die in acht moesten genomen worden alvorens men tot onteigening kon overgaan, zijn bekend en wel uit het record van 29 Januari 1765. Zij luiden als volgt:

- 1°. de aspirant *conquérant* moest aanwijzen waar hij het water der aan te leggen areine wilde doen uitkomen en afloopen, of wel d'oeil de la *xhorre*.
- 2°. de rechterlijke macht liet dat plan onderzoeken door de *voirs-jurés* of andere deskundigen.
- 3°. de *conquérant* moest bij wege van waarschuwing, allen oproepen wier rechten hij wilde aantasten en in hun tegenwoordigheid

den rechter bewijzen, dat zijn plan van groot algemeen nut was.

- 4°. de eigenaars hadden alsnog de voorkeur, maar moesten terstond beginnen; lieten zij dit na dan was de aanvrager preferent.
- 5°. het vonnis of decreet van adjudicatie ging niet verder dan de mijnen en terreinen door den conquérant in zijn aanvraag genoemd, maar wees hem dan ook den volstrekten eigendom daarvan toe. Doch de conquérants konden dezen weer verliezen: s'ils méfaisaient de leur coulpe et faute. Zij waren dus maîtres de fosse onder voorwaarde dat hun areine goed bleef werken.
- 6°. die hun areine wilde benutten betaalde den 80^{en} trait.

Uit een en ander blijkt dat men dus in 1582 reeds te Luik vindt:

- a. dezelfde zorg tot eerbiediging van het eigendomsrecht — waarvan men alleen beroofd kan worden in gevallen van algemeen belang,
- b. denzelfden eisch van publiciteit — die aan de rechthebbenden de gelegenheid en den noodigen tijd verschaft om hun belangen te

behartigen en indien mogelijk ze in overeenstemming te brengen met de eischen van het algemeen belang en dat

- c. het decreet van gerechtelijke toewijzing, die het recht van eigendom overdraagt, de eenige titel is van recht op het onteigende. Alles als eerst ten jare 1810 in Frankrijk!

§ 4. Wat betreft *Noord Nederland*, zoo liggen uit het grafelijk en stadhouderlijk tijdperk voor mij zes in deze sprekende stukken:

- 1°. Het Octrooi dd. 15 Juni 1386 door Hertog *Albrecht van Beieren* ¹⁾ gegeven aan de stad Leiden tot haar vergrooting, luidende als volgt:

„Aelbrecht bij genade, Palensgraven bij
„den Rijn, Ruwaert van Henegouwen, etc.
„Doe kond allen luyden, dat wij om groo-
„ter liefden tot onser Stede van Leyden,
„hem gheoorloft hebben, ende geconsen-
„teert, dat die Poortmeesteren, die nu zijn,
„of namaels wezen sullen, aannemen mogen

¹⁾ Honderd Observatiën op Mr. H. de Groot, 1776. Obs. LII.

„totter stede behouf wanneer sij willen
 „alsodanigh Landt alse buijten onser stede
 „voorsz. gelegen is, buyten den viercant
 „van hare graften, also om die stede
 „mede te vestigen, met cingelen ende cin-
 „gelgraften. In manieren dat men de luij-
 „den haer Landt gelden sal ter Schepenen
 „schattinge bij haere Eede.”

„Voortso sullen sij haer vesten mae-
 „cken also verre en also wijt, als den
 „rechte nutte dunckt te wesen. Ende wat
 „bij den uijtcant leyt van hare Vestgraften
 „of Vesten die sij maecken sallen, dat sal
 „binnen der voorseijde vrijheijt van de
 „Stede wesen, ende onder een Recht.
 „Behoudelick den Ambochtsheer, deert sijn
 „Ambocht roeren mach, sijn andelen in
 „alle verfeijten ende verboemisse of zijn
 „gemoede hebben, also dat hij niet ver-
 „onrecht wort, etc. Gegeven tot Dordrecht
 „opten 15 dach in Junio in 't Jaer ons
 „Heeren 1386.”

Waaronder staat:

„Ende ick, Bartholomeus van Raephorst,

„Ridder, want mijn de goede luijden van
 „Leijden hier veel aan vervolcht hebben,
 „dat ick mijn lief woude laten wesen, zo
 „ben ick met hem overdragen, also dat
 „mijn lief ende willichlieken is, dat zij
 „buijten der Stede van Leijden hoeverre
 „dat zij willen mijn Ambocht van Soeter-
 „woude binnen haer vrijheijt brenghen (zij
 „namen 132 Rijnl. morgen), zo mijns liefs
 „geduchts Heerenbrief inhout voorsz. etc.
 „Gegeven optenhuijse te Muijden opten
 „22 dach in Julio 1386.”

- 2°. Het Octrooi van *Philips van Bourgondië* ¹⁾
 dd. 2 December 1458 aan de Steden Am-
 sterdam, Haarlem, Leiden en Alkmaar: om
 een kanaal te graven ter verbinding van
 Rijn en Maas, om de onbevaarbaarheid van
 den IJssel bij Gouda niet langer een beletsel
 voor de scheepvaart te doen zijn.

Ter toelichting dier onbevaarbaarheid diene
 het navolgende ²⁾.

De eenige verbinding te water in Holland

¹⁾ Van Lennep, *De dominii ademt*, etc. diss. 1853, pag. 17.

²⁾ cf. Elseviers Maandschrift, 4e jaarg. 3e afl. pag. 311 v.

liep over Gouda en Leiden, door IJssel, Gouwe, O. Rijn, Wetering, Haarlemmermeer, Spaarne of Liede en het IJ.

Te Gouda en te Haarlem waren grafelijke tollën. De graaf had er dus belang bij dat die tollën niet konden omgaan worden door andere wegen. En hoe meer schepen, hoe meer vertier. Voor lang oponthoud werd dan ook onbehoorlijk zorg gedragen.

In een antwoord op een verzoekschrift van 1458 lezen wij dat de haven van Gouda zeer nauw was en opgevuld met Gouwsche schepen, zoodat er vaak opstopping ontstond en deze soms twee tot drie getijden te Gouda moesten blijven, daar met de sluizen bij vloed niet gesluisd kon worden enz.

- 3°. Het Privilegie dd. 5 Januari 1574 door den *Prins van Oranje* als stadhouder van den Koning van Spanje, gegeven voor de stichting der Hoogeschool te Leiden, in hetwelk deze woorden:

„Hebben voorts gegunt en geoorlooft
„den Burgemeester en Regeerders der
„Stede van Leijden, t' allen tijde te mogen

„aannemen al sulcke private plaetse ende
 „huijsinge als henluijden goetduncken sal...
 „sulcks sijluijden bevinden sullen tot de be-
 „quaemheit niet alleenlijck derselver schole,
 „maar oock tot commoditeijt ende stich-
 „tinge van eenige der doctoren ofte
 „studenten woonplaetsen, ofte collegiën,
 „mitsgaders tot cieraet derselver ende
 „recreatiën der studenten eenighsints dien-
 „lijk te wesen ¹⁾.”

- 4°. Het Octrooi van de *Staten van Holland en Westfriesland* ²⁾, gegeven 4 April 1631 tot het maken van een trekvaart van Haarlem naar Amsterdam.

Zij „consenteeren, accordeeren en octroij-eeren” de onteigening der benoodigde gronden, „uijt hunne souveraine macht” nadat zij rijpelijk overwogen hebben de vraag van algemeen nut, bepaald hebben de richting van de vaart, en dat de taxatie geschieden zou door twee Commissarissen door de Staten benoemd, en eindelijk geregeld hebben

¹ cf. Groot Placaatboek Tom. 3, pag. 538.

²⁾ Obs. de Groot, t. a. p.

de rechten van hen die op te onteigenen goederen eenige hypothecaire, fideicomissaire dispositiën of eenigen anderen last hadden.

Toen de Staten dit Octrooi gegeven hadden, sloten de steden Haarlem en Amsterdam, na

„onderlinghe communicatie, examinatie ende „conferentiën van seekere caertgens ende „minnelijke onderhandelingen van de res- „pectieve gedeputeerden” een accoord om binnensdijks „een bequaeme vaart met trec- „padt en daarnevens een wagenweg te „maken.”

Dit accoord tusschen de beide steden verkreeg „willige condemnatie” van den Hoogen Raad op 17 Juli 1631.

Eer ik van dit Octrooi afstap, nog het volgende, dat een hoogst eigenaardige opvatting van algemeen nut daarstelt.

De gewone weg van Haarlem naar Amsterdam ging langs het Spaarne en over het Y. Die reis per schuit was niet ongevaarlijk. In het jaar 1629 toch, toen te Amsterdam de buit der Spaansche zilvervloot te kijk was, wilde Frederik van de

Paltz, gewezen koning van Bohemen, dien schat zien. Nabij Rhenen verblijf houdende, reisde hij over Gouda naar Haarlem met zijn oudsten zoon en gevolg. Ofschoon het stormde, vertrok hij vandaar naar Amsterdam, over Spaarne en Y per veerschuit, doch werd hier door een drijver overzeild. Frederik zelf werd gered, doch zijn zoon en drie edelen verdronken.

Was dit ongeval de aanleiding tot het maken van een veiliger weg dan de eenig bruikbare? In het accoord tusschen Haarlem en Amsterdam staat:

„en om vele en verscheidene inconvenienten
 „en onheilen voor den reizenden man, te
 „land en te water te verhoeden, en de passagie
 „tusschen beide steden veel gemakkelijker,
 „zekerder, korter en zoo te maken dat ze te
 „allen tijden van het jaar, ook in kwaad
 „vriezend weer, ja tempestueuse winters voor-
 „spoediglijk gebruikt enz. . . .”

De vaart dan werd gemaakt, zeker! in de richting door de Staten bepaald, maar de beginpunten lagen niet in het verlengde derzelfde lijn, maar alzoo dat het deel van uit Haarlem ge-

graven, te Halfweg bij het huis ter Hart eindigde, en het deel van uit Amsterdam $\pm$ 70 roeden of 260 meters Oostelijker doodliep. Tusschen die beide eindpunten was een verhoogde en overdekte verbindingsweg.

Het gevolg hiervan was, dat de reizigers te Halfweg moesten overstappen en schepen uit Gouda en Leiden niet te Amsterdam konden komen, tenzij over het Spaarne, d. i. tol betalende te Haarlem.

Dat heette ten algemeenen nutte!

5°. Vijf octrooien als de vorige voor de uitlegging van *Amsterdam* uit de jaren 1591, 1594, 1609, 1625 en 1663 ¹⁾).

6°. Het besluit der *Staten van Zeeland* ²⁾ van 17 November 1732, waarbij zij het markiezaat van Vlissingen en Veere van den Prince van Oraniën onteigenden, en „uit kracht van hunne hooge souvereiniteit en onbetwistbare macht” deze steden vrijverklaarden.

Zij deponeerden 100.000 rijksdaalders in de Bank te Middelburg. Tot 1747 bleef dat geld

¹⁾ Cf. Handvesten van Amsterdam, Editio 1748, I, pag. 58.

²⁾ Wagenaar, Vad. hist. XIX, 73, pag. 99 w.

daar liggen; toen werd de erfgenaam van Willem III stadhouder van Zeeland en in zijne heerlijke rechten hersteld.

Uit het bovenstaande volgt dat de Graven met volkomen overtuiging een *souvereine macht* hebben uitgeoefend ten opzichte van den privaat-eigendom, welke macht na Prins Willem I de Staten verklaren te hebben.

Hieraan waren ook de Heeren onderworpen (al schijnt de uitdrukking sub 6° te wijzen op een aarzelen, een twijfelen of het wel heusch waar was), hetgeen reeds bij Albrecht van Beieren vaststond, al trachtte ook Raephorst zijn toegeven als een gunst voor te stellen zijnerzijds.

Krachtens die souvereine macht beschikken zij bij besluit over het eigendomsrecht in dier voege, dat zij den willigen of onwilligen grondeigenaar verplichten zijn eigendom over te dragen aan die door hen was aangewezen.

Alzoo beschikkende gaan zij uit van het beginsel van algemeen nut, — al kon ook elk besluit dien toets niet geheel doorstaan — waarborgen den onteigende billijke schadevergoeding en waken voor alle zakelijke rechten van derden op den betrekkelijken grond.

§ 5. Bij de behandeling der stof in het vorige deel, mocht ik, beschrijvende wat de eigendom van den grond omvatte, niet nalaten hier en daar erbij op te nemen hoe deze rechtstoestand was ontstaan m. a. w. de rechten gaandeweg door den Staat uitgeoefend.

En daarom kan ik vooral wat *Frankrijk* en den ondergrond aldaar betreft, hier kort zijn. Het t. a. p. geschrevene overziende, blijkt ons van twee gevoelens.

Koning *Karel VI*¹⁾ wijst in 1413 alle aanspraken van wien ook op den ondergrond beslist af, en zegt dat deze behoort tot „notre domaine”.

Toch, daar hij en zijn opvolgers naar het voorbeeld der Romeinsche Keizers slechts één tiende van de opbrengst eischten, meen ik dat de Koning met „notre domaine” geen eigendom of kroondomein bedoelt maar een fout begaat waaraan zelfs heden ten dage zich niet weinigen schuldig maken als zij spreken van publiek domein, een fout waarop ik zal terugkomen.

Hij bedoelt m. i. het recht van de Kroon om

¹⁾ cf. Merlin. Questions de droit v^o. mines § IV. pag. 344.

10 % te heffen, en om de maatregelen te nemen ter verkrijging daarvan. Uit kracht hiervan mag niemand openen tenzij solvabel geacht door en met vergunning van den Koning.

Hij concedeert de exploitatie aan wien hij wil en decreteert ter aanmoediging

„que tous mineurs et autres puissent quérir,
„ouvrer et chercher mines, par tous lieux
„où ils penseront trouver, icelle traire et
„faire ouvrer ou vendre.”

Daar mines object is van vendre, hebben dus de mijnontginners van nu af den eigendom, en was vóór dien de mijn een res omnium communis, zooals ik aan het slot van het vorige deel aangaf.

Koning *Lodewijk XI*¹⁾ dacht daar anders over. Blijkens zijn Ordonnantie van 1471, uitgevaardigd te Montil-les-Tours en met enkele wijzigingen den 14 Juli 1475 door het Parlement van Parijs geregistreerd, is volgens hem de ondergrond van die den bovengrond heeft, behoudens des Konings recht op 10 %.

Maar op dien eigenaar rust een verplichting:

¹⁾ Delebecque t. a. p. I 467.

tot ontginning. Slaat hij die af, dan gaat het recht van ontginnen over op zijn Seigneur, van dezen op den Koning en ten slotte op den Superintendant der mijnen.

Niettemin maakt ook deze Koning geen aanspraak op den eigendom noch voor zich, noch voor den Staat, en dient zijn regeling alleen om misbruik tegen te gaan bij het vaststellen der schadeloosstelling aan den grondeigenaar en de exploitatie aan te moedigen ter wille van zijn 10 0/0.

En het Parlement, $\pm$ 1200 door Philips II ingesteld, gevormd uit zes Bisschoppen, drie Hertogen en drie Graven, door Lodewijk IX. $\pm$ 1250 versterkt met eenige rechtsgeleerden en nu niet meer het Hof der Pairs geheeten dat Parlementen (vergaderingen) hield, maar het Parlement genoemd en adviseur, zoo niet meer, in staatsaangelegenheden — dit Parlement dwong den Koning, die de waarde van den ondergrond getaxeerd wilde hebben door zijn Grootmeester-Superintendant, dit te laten geschieden door dezen en door den Procureur du Roi; tot meerdere zekerheid dat de grondeigenaar werkelijk het hem

toekomende zou krijgen: „selon la valeur des mines.”

Volgens de edicten is het standpunt van *Karel VI* ingenomen door Hendrik II (1547—1559), Frans II (1559—1560), Karel IX (1560—1574), Hendrik III (1574—1589), Hendrik IV (1589—1610) ¹⁾ en dat van *Lodewijk XI* door Lodewijk XIII (1610—1643) en door Lodewijk XIV (1643—1715), die echter het volle recht der grondeigenaars op den ondergrond in 1698 ²⁾ ontkent, hun alleen de ontginning van steenkolen als grâce spéciale toestaande, welke grâce Lodewijk XV in 1744 weer intrekt omdat zij kolenmijnvernietiging teweegbracht.

Daar de maatregelen ten opzichte van den ondergrond bedoelden het slecht of niet exploiteeren tegen te gaan en het recht van de Kroon vrucht te doen afwerpen en noch Karels noch Lodewijks beginsel hiertoe heeft kunnen leiden, heeft op 28 Juli 1791 de *Revolutie* gezegd: de

¹⁾ Blavier Jurisp. des mines t. III, p. 1.

²⁾ Rapport van Regnault d'Epercy, pag. 271, Nouveau Code des mines par Chicora et Dupont.

ondergrond is van de natie die over haar door concessies beschikt.

Meenende iets nieuws te zeggen, bedoelt zij eigenlijk niets anders dan het door Karel VI gestelde.

Wat den bovengrond betreft, de Fransche koningen hebben hierover herhaaldelijk beschikt.

De oudste mij bekende ordonnantie werd in 1303 door *Philips IV*, den Schoonen, uitgevaardigd. Daarin wordt de overdracht, tegen billijke vergoeding, verplichtend gesteld van alle gronden noodig voor kerken, kerkhoven en woningen van geestelijken d. i. ad pias causas, non ad superfluitatem sed ad convenientem necessitatem ¹⁾).

De opvolgende koningen geven eveneens dergelijke edicten uit. Zoo

Lodewijk XI in 1470 voor de vestingwerken van Amiens.

Lodewijk XIII in 1638 voor het kanaal van Briare, Dép. Loire.

Lodewijk XIV in 1666 voor het kanaal van Languedoc, tot verbinding van de

¹⁾ Dalloz. Répertoire v^o expr. pour cause d'utilité publique. N°. IV.

Middellandsche Zee met den Atlantischen Oceaan.

Lodewijk XV in 1719 voor het kanaal van Loing, naast de Seine en in 1770 voor het kanaal van Givors, Dép. Rhône.

Den rechtsgrond tot het uitvaardigen van zulke besluiten tot onteigening, vinden wij uitgedrukt in een Patent van April 1407 door Karel VI:

„et de ce droit (d'expropriation) aient joui
„et usé nos devanciers Rois de France,
„quand nécessité et d'expédiente utilité de
„la dite chose publique de notre dit Royaume
„l'a requise et y survenue.” ¹⁾

Wat niet wegneemt dat, vooral in de 18e eeuw, zoo dikwijls tegen een gezonde opvatting van nécessité et expédiente utilité de la chose publique op ergerlijke wijs is gezondigd, dat de mannen van 1789 er zich terstond mee bemoeiden.

§ 6. Van Frankrijk naar de overzijde van het Kanaal is geen groote stap. Ten opzichte van *Engeland* zelf zal ik zeer kort zijn.

¹⁾ Maurice Block. Dictionnaire de l'administration française, in voce Expropriation.

Na de verovering door den Normandischen Willem ontwikkelde zich in dat Land gaandeweg een hoog gevoel voor de onschendbaarheid van den eigendom, die alleen kon worden aangetast wanneer zulks in het algemeen belang geëischt en dit door het Parlement geconstateerd was.

Zonder afwisseling geven de Private acts of Parliament dit beginsel weer. De oudste dezer met betrekking tot dit onderwerp is waarschijnlijk van 1663, waarbij de wegen, naar aanleiding van de verwaarloozing door de „parishes” zoowel aan hun eigendom als zorg werden onttrokken en als Turnspike-roads overgedragen in het beheer van speciale commissiën „Public Trusts”, aan welke de macht om waarnoodig te onteigenen werd gegeven.

Na 1750 wordt herhaaldelijk onteigend voor het graven van kanalen, telkens toegestaan bij Private Acts voor elk geval afzonderlijk, en blijkt daaruit, zooals ik boven stelde, het beginsel van algemeen nut, uitgesproken is het nimmer, noch neergelegd in een lex generalis.

Zoodat ook op dit gebied Englands wetgeving een eeuw of tien ten achter is.

§ 7. In een zeer bijzondere positie verkeerde *Ierland*.

Het groene eiland werd in 1154 door Paus Adriaan IV ten geschenke gegeven aan Hendrik II koning van Engeland. Deze schenking was het gevolg van het zenden eener deputatie door Hendrik II naar Rome, om den paus met zijn verkiezing geluk te wenschen. Zij werd bevestigd door diens opvolger Paus Alexander III.

De motiveering van des pausen recht om aldus over een geheel land te beschikken, luidt in het kort als volgt.

Omtrent het midden der vijfde eeuw was de bekeering der eilanders van Rome uitgegaan, tengevolge waarvan de geestelijkheid vele private bezittingen aan zich trok en zich gaandeweg het eigendomsrecht verzekerde van allen grond waarop de weinige Iersche hoofden geen recht lieten of konden laten gelden, een accaparatie voor de geestelijkheid te gemakkelijker, omdat gezegde Hoofden alles deden om hun eigendommen door onderlinge twisten en spilziek leven den ondergang prijs te geven. Maar de geestelijkheid nam een zeer sterke positie in, zoodat toen Hendrik II

na de schenking door den Paus gedaan, een synode te Cashel bijeen riep teneinde de zaak nader te regelen, er te Connaught een tegen-synode werd gehouden met het doel om zich tegen de inbezitneming te verzetten ¹⁾. Het kwam echter tot een vergelijk, daar de laatstgenoemde synode het voordeel inzag gelegen in de aan-neming van des Konings voorstellen, geformuleerd in §§ 3 en 4 van het besluit door Giraldus Cambrensis ²⁾ medegedeeld en aldus luidende:

Tertio: quod universi fideles Christi, decimas animalium, frugum, ceterarumque proventio-num Ecclesiae, cujus fuerint parochiani, persolvant.

Quarto: quod omnes terrae Ecclesiasticae et earum possessiones ab omnium secularium hominum exactione penitus sint immunes.

Het gebruik van het woord „possessiones” speaks volumes en verklaart dan ook de houding van de volgende vorsten, die Ierland als hun eigendom of kroondomein beschouwden. Zoo de confiscatie van den grond en nieuwe toewijzing

¹⁾ Leland, History of Ireland, V 1, p. 74.

²⁾ Expugnatio Hiberniae Lib. I, c. 34.

door Henry Sidney namens Elisabeth en door Arthur Chicester namens Jacobus I ¹⁾).

Het is hier niet de plaats om de menigvuldige botsingen tusschen de Engelsche kroon en de zich verzettende Ieren te beschrijven, noch de niet minder talrijke en ingewikkelde constructies van het landbezit aldaar te ontleden, genoeg zij het hier op te merken dat van uit Londen steeds bewust of onbewust het beginsel is gehandhaafd, gebaseerd op de schenking door den Paus Adriaan en het besluit van Connaught, dat de Staat eigenaar is van den Ierschen grond.

Hier vindt men dus het geval dat alle rechten door den Staat op den grond uitgeoefend, althans volgens veler meening, een privaatrechtelijk karakter dragen.

§ 8. Tot *Duitschland* overgaande, eerst een woord over het *jus regale*, dat aanleiding heeft gegeven tot een tijdelijke, niet veel van het bovenstaande verschillende opvatting.

Wat het inderdaad is, zegt een decreet van

¹⁾ British Encyclopedia vol. VII, p. 363.

Koning Lodewijk I van Hongarije, waarin de uitdrukkingen *jus regale* en *urbure* (het recht om een belasting te heffen op de mijnproductie) als synoniemen dooreen worden gebruikt.

Dat het mijnregaal niet op eigendomsrecht wijst, bekent Keizer Albrecht I, die in het jaar 1303 van Wenzel II van Bohemen een som gelijkstaande met 80.000 Mrk. eischt voor hem als Keizer toekomstende achterstallige mijnbouwbelasting, dan wel het verpanden van de Kuttemberger mijnen voor den tijd van zes jaar, welke quaestie aanleiding gaf tot een oorlog, die ten nadeele des Keizers eindigde.

Zulk een belasting hadden echter voor dien tijd reeds Karel de Groote en zijn opvolgers geheven en het laat zich begrijpen dat deze, waar zij konden, uit hun *jus regale* trachtten te besluiten op eigendom. Zoo gaf Hendrik IV aan zekeren Palatijnschen graaf een acte van concessie, waarin deze woorden in *loco hereditatis suae* *Sulza dicto, cocturam salis concessimus*.

Of deze graaf daartegen heeft geprotesteerd is niet bekend, maar wel dat in 1189 de Bisschop van Trient gansch niet willig was om op de

zilvermijnen van zijn Bisdom, welke hij Bisschop aan eenige Lombardische edelen verpacht had, als onderpand, aan Keizer Frederik I geld te leenen, en ook dat de Bisschop van Brixen in 1214 niet dan gedwongen zijn eigen mijnen als onderpand voor een keizerlijke beleening aannam van Frederik II.

De gouden Bul van 1356 brengt in dezen zonderlingen toestand eenige zuivering. De keizerlijke rechten op den ondergrond worden daarbij overgedragen aan de keurvorsten en tengevolge hiervan ook aan de overige leenheeren.

Of die rechten nu den naam van eigendom, en dan kroondomein of staatsdomein of wat anders droegen, wordt geheel in het midden gelaten.

Maar aangezien de Landvorsten concessies gaven onder voorwaarde van cijns, en landswetten de ontginning regelden, meen ik hierin een afwijking, althans van het begrip eigendom van den vorst, te moeten zien.

Tot de opvatting van een recht juris publici komt men door de wijze van onteigening na te gaan, in het Rijk.

In 1538 werd onteigend ten behoeve van den

wijnbouw en voorts voor den aanleg van wegen ¹⁾. Inzonderheid werden onteigeningen toegestaan voor den bergbouw en wel bij: de Salzburger Bergordnung van Vrijdag na St. Augustin van 1342 en die van Pinksteren voor St. Oswaldsdag van 1463 ²⁾, waarbij aan de eigenaren van bergwerken tegen schadeloosstelling werd toegestaan om over den grond van anderen wegen naar de mijnen aan te leggen. Ja, in de Brandenburgsche oorkonde van Markgraaf Albrecht, Keurvorst van Brandenburg, voor Wiesenstadt, van Maandag na Oculi 1476 wordt het recht verleend om mineralen te zoeken op eens anders grond en deze gevonden hebbende den grond te onteigenen.

En een eeuw later had men in Duitschland algemeene regelen tot onteigening van nieuwe schachten en gronden voor nieuwe mijnen, waarbij men wat de schadeloosstelling betrof meestal art. 28 der Nassausche Bergordnung van 1 September 1589 volgde.

Nemen wij aan dat vóór 1748 in Duitschland

¹⁾ J. H. Dr. Georg Prazák, Das Recht der Enteignung pag. 97.

²⁾ Häberlin, Die Lehre von der Zwangenteignung, Archiv für die Civ. Praxis Bd. 39 (1856) p. 7—28.

geenerlei revolutie plaats vond, die aan de Vorsten oude rechten ontwrong, dan zeggen ons:

1°. de Codex Maximilianeus Bavaricus civilis van 1748, waarin staat Th. 4 c. 3 § 2.

„im übrigen kann auch niemand zum „Verkauf gezwungen werden, ausgenommen so weit es die Landes- und Polizeiordnung um des gemeinen Besten willen „erfordert.“

2°. de Eisenstein-ordnung vom Stiftsamte Walkenried von 20 Mei 1751.

3°. de Constitutiones circa exercitium regalis metalli fodinarum in fundis tam publicis et dominicis regiis quam in bonis privatorum, van Keizer Joseph II dd. 26 October 1781 voor Hongarije uitgevaardigd, beiden in denzelfden geest —

dan zeggen ons deze drie, als geleidelijke en ongeschokte voortzetting van die van 1342, 1463 en 1589 beschouwd, dat Landes- und Polizeiordnung boven den privaateigendom stonden en zich lieten gelden um des gemeinen Besten willen.

Dat alzoo de Regeerenden onteigening toe-

stonden, zoo voor boven- als ondergrond, krachtens imperium en niet krachtens dominium.

Niettemin is er strijd in beginselen.

Nog altijd weet men niet wat de aard is van het recht dat de Staat uitoefent op den grond die niet aan particulieren in eigendom toebehoort.

Eerst in de periode die ik nu ga behandelen, vinden wij stellige uitspraken en daarom moeten we nu de vraag stellen die aan het hoofd van het volgende deel geschreven staat.

III.

Welke rechten oefende de Staat uit na 1800?

§ 1. De *Fransche revolutie* proclameerde, onder de *droits de l'homme*, de onschendbaarheid van den eigendom.

Maar daarmede ging noodzakelijk gepaard de vaststelling van de onmisbare uitzondering op dien regel, namelijk het recht van den Staat tot ont-eigening ten algemeenen nutte. Art. 17 der Con-stitutie van 1791 toch zegt:

„La propriété est inviolable et sacrée, nul
 „ne peut en être privé, si ce n'est lorsque
 „la nécessité publique légalement constatée
 „l'exige évidemment, et sous la condition d'une
 „juste et préalable indemnité.”

Wordt in dit art. 17, het recht van den eigenaar alzoo gewaarborgd, dat de onschendbaarheid van den eigendom wordt voorop gezet en de schadeloosstelling moet voorafgaan aan de ont-eigening, deze bepalingen vinden wij ook in de constituties van 1793, 1795 en in art. 545 C. N.

„Sollte dieser Schutz,” zegt Grünhut ¹⁾,
 „des Eigenthums aus dem Gebiete der Ab-
 „straction in der Realität des Lebens über-
 „tragen werden, so musste dies auf dem
 „Wege der practischen Ausgestaltung des
 „Principes der Enteignung durch die Gesetz-
 „gebung erzielt werden. Auch in dieser
 „Beziehung hat Frankreich Bahn gebrochen,
 „welches zuerst im Jahre 1807 den Anlauf
 „zu einer speciellen Enteignungs-Gesetzgebung
 „nahm.”

¹⁾ Enteignungsrecht, pag. 45.

Die wet van 1807, 16 September ¹⁾, „relative „aux desséchements des marais, aux travaux de „navigation, des routes, des ponts, des rues, places „et quais dans les villes etc.,” bepaalt in haar 7^{en} titel, dat de waarde van te onteigenen grond door deskundigen getaxeerd moet worden; dat departementen, arrondissemanten of gemeenten, die door de geprojecteerde werken van betere conditie worden, moeten mede-betalen, ja ook private eigenaren daartoe verplicht zijn voor 50 0/0 van de meerdere waarde die hun grond er uit verkreeg.

Het gebrek dat deze wet aankleefde en dan ook spoedig aanleiding tot vele klachten gaf, was dat niet alleen de verklaring van algemeen nut en het aanwijzen der te onteigenen gronden, maar ook het uitspreken der onteigening en het regelen der schadeloosstelling aan de administratie was overgelaten.

Napoleon trok zich deze zaak aan en in eene nota, dd. 29 September 1809 te Schönbrunn ²⁾, stelde hij de regelen vast waaruit hij wilde dat

¹⁾ Bull. des Lois, N°. 162 (2797) en Code Civ. et Motifs t. 12, bl. 326.

²⁾ Locré, tom. IX, pag. 541.

een nieuwe wet zou worden opgebouwd. Deze nieuwe wet, die van 8 Maart 1810, is in de geschiedenis der ontwikkeling van het recht inderdaad iets nieuws, daar zij de eerste is, die een volledig systeem van onteigening ten algemeenen nutte bevat en haar aan stelselmatig samenhangende regelen onderworpen heeft. De hoofdbepalingen zijn deze ¹⁾:

De onteigening ten algemeenen nutte heeft plaats door de rechterlijke macht.

Deze kan haar niet uitspreken zoo het algemeen nut niet geconstateerd is in de vormen door de wet bepaald. Die vormen bestaan in:

- 1°. Een keizerlijk decreet, houdende bevel tot het maken der werken.
- 2°. Eene acte van den prefect, aanwijzende de plaatsen waar die werken moeten aangelegd worden.
- 3°. De ontworpen plannen, aanwijzende de bijzondere eigendommen, welker onteigening gevorderd wordt. Die plannen liggen ter inzage bij den maire, gedurende acht dagen,

¹⁾ Mr. J. H. van Galen, Diss. 1839, pag. 29 vr.

opdat belanghebbenden hun bedenkingen zouden kunnen inbrengen.

Staat de eigenaar zijn grond vrijwillig goedschiks af, dan sluit men koop en verkoop.

Bij weigering moet onteigening plaats hebben. Deze loopt als volgt:

De prefect legt over bij den Procureur Impérial, de stukken die de te onteigenen eigendommen aanwijzen.

Zijn die stukken in orde, dan geeft de rechtbank van het arrondissement machtiging tot de inbezitting. Dit vonnis wordt openlijk bekend gemaakt en gedurende acht dagen kunnen eigenaars daartegen opkomen. Doen zij dit, dan doet de rechtbank binnen veertien dagen daarna uitspraak. Oordeelt zij echter dat de vormen niet behoorlijk zijn in acht genomen, dan wordt de uitvoering van het werk geschorst.

Is de onteigening uitgesproken, dan moet de rechtbank de schadeloosstelling vaststellen. Zij moet daarbij letten op alles wat haar inlichten kan. Zij kan ook deskundigen hooren, doch is aan hunne taxatie niet gebonden.

Derde belanghebbenden moeten opgeroepen worden.

Als er hypothecaire schuldeischers zijn of beslag op de schadeloosstelling gelegd is, wordt deze laatste geconsigneerd.

De rechtbank kan in sommige gevallen voorloopige inbezitstelling toestaan.

Als dadelijke betaling der schadeloosstelling door bijzondere omstandigheden niet kan plaats hebben, dan loopen de interessen daarvan van rechtswege. Tenzij de eigenaars toestemmen, moet binnen drie jaar betaald zijn.

De wet van 1807 werd ingetrokken voor zoover zij met deze van 1810 streed.

Het recht van onteigening en de bepaling der schadeloosstelling werden alzoo verlegd naar de rechterlijke macht en aan de administratieve machten ontnomen.

Veel medewerking in den Staatsraad had Napoleon bij de uitwerking der door hem gestelde beginselen niet. De leden tot de Rijksadministratie behorende wilden den Keizer niet begrijpen. Maar hij begreep zich zelf en wilde. Vijfmalen moest dan ook het ontwerp opnieuw omgewerkt worden tot het eindelijk 's Keizers goedkeuring wegdroeg.

Maar eene wet met zooveel onwil bewerkt door

al wat niet met de rechterlijke macht, daarentegen wel met de administratie van het Rijk te maken had, wat wonder dat bij hare toepassing de twee genoemde machten in gedurig conflict kwamen en dat de slordigheid uit den weerzin der laatste geboren, zeer, zeer veel verwarring stichtte.

Een wegneming van den misstand kon niet uitblijven. Als poging daartoe merken wij niet aan de wet van 30 Maart 1831, die in den grond der zaak alleen voorzag „en cas d'urgence” bij fortificatie-werken en in gevallen van noodweer.

De eigenlijke verandering kwam in de wet van 7 Juli 1833 tot stand.

Daarbij werd de wet van 1810 opgeheven, die van 1831 gehandhaafd en deze verandering ingevoerd:

- 1°. Niet de administratieve macht, maar de wetgevende decreteert de uitvoering der „grands travaux publics.”
- 2°. Niet de rechterlijke macht, maar eene speciale jury bepaalt de schadeloosstelling.

Deze wet kon echter allerm minst voldoen. Zij gaf gelegenheid tot vele knoeierijen, ja het deed zich

voor dat de jury aan de te onteigenen partij het dubbele toekende van wat zij geëischt had.

Een nieuwe wet op de buurtwegen ging 21 Mei 1836 voorop en de nieuwe groote onteigeningswet volgde 3 Mei 1841. Wat zich in de vorige wetten goed en bruikbaar bewezen had werd behouden; van min goede wegen keerde men terug; mogelijk gebleken misbruiken werden zooveel mogelijk voorkomen.

Zoo werd de eigenlijke onteigening teruggebracht bij de rechterlijke macht, eveneens het onderzoek of „het algemeen nut” overeenkomstig de wet geconstateerd was. Ook behield men de Commissies tot het onderzoek der klachten die ingebracht werden door de grondeigenaars.

De wetgevende macht behield de macht groote openbare werken te bevelen.

De jury voor het bepalen der schadeloosstelling werd gehandhaafd, maar (Titel 4, Cap. 3, art. 48—52) er werd voorgeschreven welke regelen die jury had te volgen. De voorlaatste Titel, de zevende, loopende van art. 65—76, wijst aan hoe te handelen én „en cas d'urgence” én bij werken van oorlog en marine.

Deze wet van 3 Mei 1841 beheerscht nog steeds den privaateigendom in Frankrijk. Maar hierbij is het niet gebleven.

Een wet van 13 April 1850, uit 14 artt. bestaande, geeft aan de Gemeenten, op grond der wet van 1841, het recht om, in het belang der openbare gezondheid, alle gronden en gebouwen te onteigenen die noodig zullen zijn tot ombouwing van voor de gezondheid schadelijke stadswijken, zonder dat de onteigende kan terugvorderen wat de Gemeente van zijn grond als onbebouwd goed mocht willen verkoopen (Art. 13).

Op 26 Maart 1852 volgde een Decreet, oorspronkelijk alleen voor Parijs bedoeld, maar op verlangen voor alle steden uitgevaardigd, bepalende dat de Raad, als er sprake is van verbreeding of verandering der straten, gemachtigd is, ook al die overblijvende deelen van gebouwen en gronden mede te onteigenen, die naar het oordeel van den Raad, in het bezit der eigenaars blijvende, slechts strekken kunnen tot een bewoning of bebouwing schadelijk voor de algemeene gezondheid.

Op 25 December 1852 bepaalt een Sénat-Consult, dat de wetgevende macht daartoe aan-

gewezen door de wetten van 7 Juli 1833 en 3 Mei 1841, niet langer de beslissing zou hebben over de uitvoering der grands travaux publics, maar deze zou berusten bij het Hoofd van den Staat.

Op 27 Juli 1870 wordt deze inbreuk op het door Grünhut ¹⁾ zoo geprezen beginsel eenigszins hersteld door een wet, die bepaalt dat de Keizerlijke besluiten voldoende zullen zijn voor spoorwegen onder 20 KM. lengte, bruggen, enz., ministerieele en gemeentegebouwen en werken, spoorwegen, kanalen enz.

De ondergrond die in exploitatie is, en nu geworden tot een „propriété” evengoed als de bovengrond, is aan dezelfde bepalingen onderworpen.

Maar voor het overige valt nog een aarzeling te constateeren. Men is nog niet zeker van zijn keus tusschen de twee beginselen aan het slot van het eerste deel dezer verhandeling aangehaald, neen men voegt er een derde aan toe. Dit blijkt zeer karakteristiek uit de woorden van

¹⁾ Enteignungsrecht, pag. 214—215.

Sianislaus Girardin, lid der commissie voor de mijnwet van 1810, in zijn memorie van toelichting, waar hij de vraag tracht te beantwoorden aan wien nu eigenlijk de ondergrond toebehoort.

„Volgens het oordeel der commissie,” zegt hij, „aan den Staat. Zij is van oordeel, dat „het ontwerp zulks duidelijk zou hebben „uitgesproken, wanneer deze wet de afkondiging van den Code ware voorafgegaan. „Wanneer men dit echter nu nog positief „wilde uitspreken, dan zou het den schijn „hebben, alsof men een der hoofdbeginselen „daarvan wilde schenden. En inbreuk maken „op de burgerlijke wet is een gevaarlijke „zaak. Dit heeft men dan ook willen vermijden en men heeft een goede oplossing „verkregen.”

Zoo gaat het nog een poos voort en de verkorte inhoud van dat alles is: De ondergrond is staatseigendom, maar vertel het s.v.p. aan niemand.

§ 2. Iets dergelijks vinden we in *Duitschland*, doch daar is men minder bang om te zeggen wat men bedoelt.

In *Pruisen* kende de ordonnantie van 1772 aan de Kroon het recht toe om de mijnen zelf te ontginnen of aan anderen te concedeeren. De concessie geeft vervolgens aan den eigenaar van den bovengrond eenige rechten.

In *Hongarije* worden de mijnen overeenkomstig de ordonnantie van Maximiliaan tot de goederen van het Koninklijk huis (Kammergut) gerekend en de ontginning is, zonder vergunning van den Souverein, niet geoorloofd. In het jaar 1781 heeft Keizer Joseph II dit beginsel, in zijn mijnwet, uitdrukkelijk bekrachtigd.

In *Bohemen*, waar het regaal eveneens bestond, werd dit aan de Stenden afgestaan, onder de verplichting concessies te verleen, zooals zulks in art. 1 van de mijnwet van Joachimsthal, in 1548 door den Roomsch-koning Ferdinand uitgevaardigd, voorgeschreven is.

In *Oostenrijk* werd overeenkomstig de ordonnantie van Ferdinand hetzelfde beginsel gehandhaafd als in Hongarije.

In *Saksen* maakte de wet een onderscheid tusschen steenkolen en andere delfstoffen; de steenkolen zijn niet onderworpen aan het voor de

overige mijnen geldend regaalrecht. Nochtans mag geen enkele ontginning plaats hebben zonder concessie of vergunning van den Souverein.

Wat *Pruisen* betreft, de Regeering aldaar heeft wel uitgevaardigd o. a. een Besteuerungs-Gesetz van 12 Mei 1851 en daarbij de 24 soorten van opbrengsten, waartoe de ondernemers verplicht waren, vervangen door $\frac{1}{100}$ van de bruto-opbrengst, den 10 % cijns verminderd tot 5 % en het Recessgeld voor alle mijnen in het Koninkrijk gebracht op Thl. 1, maar ook hier heeft men vastgehouden aan het beginsel: de ondergrond is eigendom van den Staat, en verder gaande dan Frankrijk, geeft de Staat den ontginner geen volledig eigendomsrecht, doch slechts een gedeelte in de voordeelen, een soort van nuttelijken eigendom.

In de mem. van toelichting op de wet van 1865 noemt men dien: „een eigenaardigen, van den burgerrechtelijken eigendom verschillende vorm,” en eenerzijds den Staatseigendom wegstoppende, laat men dezen elders weer blijken. De mijnadministratie bewaakt de rechten van den *Souverein* op de mijn, zoowel de geldelijke als die welke hun bestaan ontleenen aan den Souve-

rein, en dit krachtens het „*allgemeine Hoheitsrecht des Staates!*”

De Fransche mijnwet beheerschte echter de terreinen die vroeger het Koninkrijk Westphalen uitmaakten.

Maar zie, tempora mutantur et leges in illis. De reeds meer genoemde Pruisische mijnwet van 1865 huldigde nog zeer duidelijk het beginsel, dat in al het bovenstaande doorstraalt, van staats-eigendom boven het recht des ontginners, en nu worden wij plotseling verrast door een wet van 14 Juli 1893, waarbij de bruto-belasting der mijnontginning aan den Staat volgens de wet van 1865, vervangen wordt door een inkomsten- of bedrijfsbelasting te heffen door de gemeente; welke wet op 1 April 1895 in werking treedt ¹⁾.

Het is een zeer gewichtig feit. Immers, het aandeel in de bruto-opbrengst vertegenwoordigt het jus regale, waaruit destijds tot eigendom geconcludeerd werd!

Wat den bovengrond betreft, en in 't algemeen het recht van onteigenen door den Staat uitge-

¹⁾ Zeitschr. für Bergrecht 1894, 1e Heft.

oefend, de Fransche wet van 1810 is nagenoeg overal gevolgd, d. w. z. haar beginselen hebben baan gebroken en worden teruggevonden in de grondwetten:

van Beieren van 1818 art. 8, Wurtemberg 1819 art. 30, Baden 1818 art. 14, Hessen-Darmstadt 1820 art. 27, Keur-Hessen 1831 art. 22, Saksen 1832 art. 31, Hannover 1840 art. 35, Pruisen 1850 art. 9, Oostenrijk 1867 art. 5 enz.

De aangehaalde artikelen zijn niet terstond in onteigeningswetten uitgewerkt, maar — en kortheidshalve vermeld ik alleen eenige voornaamste staten — in 1850 (1 Mei) had Zwitserland zoodanige wet, op 25 Juni 1875 Italië, in 1868 Hongarije (gewijzigd 31 Mei 1881), terwijl Pruisen 11 Juni 1874 een wet had aangenomen, waarin Frankrijks voorgang is gevolgd wat betreft de wet van 1841 (3 Mei), met dien verstande, dat de onteigening niet zooals in Frankrijk s'opère par autorité de justice, maar geschiedde bij Regeeringsbesluit (d. w. z. Kon. Besl. voor groote en Besl. der Bezirksregierung voor kleinere zaken) en in de Hohenzollernsche landen en het gebied

der Kreisordnung van 10 Dec. 1872 door de Verwaltungsgerichte. Maar van het vaststellen der schadeloosstelling, door Verwaltungsgericht zoowel als Bezirksregierung, kon men in verzet komen bij de gewone rechtbanken.

In Oostenrijk vallen in de wet van 1881 (§ 30—43) het vaststellen van onteigeningsplan en het uitspreken der onteigening te zamen bij de administratie, en regelen de rechtbanken de schadeloosstelling.

§ 3. In *Nederland* vinden wij een eerste bepaling in de Staatsregeling van 1798, overgenomen uit de Fransche constitutie van 1793. En 1 Maart 1811 werd de Fransche wet van 1810 hier exécutoir verklaard. Deze wet is uitdrukkelijk gehandhaafd bij Kon. Besl. van 25 Dec. 1816 S. 67 en 30 Dec. 1819 S. 61. Op 11 December 1825 is er een regeeringsontwerp tot wijziging ingediend, dat niet is aangenomen.

Ten slotte hebben wij onze wet van 28 Aug. 1851 S. 125 (gewijzigd 1 Juni 1861 S. 54 en 29 Maart 1877 S. 52) en ook een mijnwet speciaal voor *N. O. Indië* van 1873 Stbl. N°. 217^a, over welke laatste nog een enkel woord.

In onze O. I. Koloniën geldt als regel dat de eigendom van den grond aan den Staat toekomt. Er zijn daarop eenige uitzonderingen voor de hoofdplaatsen en de landerijen destijds door Raffles aan particulieren verkocht, uitzonderingen die in vergelijking met het geheel der uitgestrektheid in het niet verzinken.

De particulieren aldaar hebben recht van erfpacht, opstal, huur en speciaal de inboorlingen bezit.

Voor dezen toestand heeft men getracht de Fransche mijnwet van 1810 pasklaar te maken en is werkelijk geslaagd er nagenoeg al het goede uit te verwijderen.

Tot exploitatie van den ondergrond geeft de Regeering concessie voor 75 jaar, in navolging van de zoo spoedig mogelijk in Frankrijk herstelde fout van 1791, en verklaart de concessie te zijn: een voor overdracht vatbaar zakelijk recht.

Is dus het recht van den Staat, zoowel ten opzichte van den bovengrond — *exceptis excipiendis* — als van den ondergrond, in N. I. dat van den eigenaar? Wij zullen zien.

§ 4. Om den schijn van onvolledigheid te vermijden wil ik hier even melding maken van een ingrijpen door den Staat in het vrij genot van den bovengrond, vooral in de laatste jaren al sterker en sterker geworden. Ik bedoel de boschwetten.

Ter voorkoming van ontwouding en de daaruit voortspruitende hoogst nadeelige gevolgen ten opzichte van klimaat, regenval etc. hebben verschillende regeeringen zich het toezicht over boschaanplantingen aangetrokken. Doch niet alle in even sterke mate; in sommige landen in 't geheel niet; trouwens de regeling van dit groote belang is over het algemeen nog in de lange kleeven.

De wetten ¹⁾, betrekking hebbende op particuliere bosschen zijn in *Duitschland* minder streng dan in andere landen; in *Pruisen* wordt op die bosschen zelfs volstrekt geen staatstoezicht uitgeoefend.

In *Oostenrijk* daarentegen is dit toezicht zeer streng, zoowel op de particuliere als de gemeentebosschen. De eigenaars van uitgestrekte bosch-

¹⁾ cf. *Century Review*, April 1894.

terreinen aldaar zijn, om ontbossching en andere euvelen te voorkomen, zelfs genoodzaakt houtvesters aan te stellen, die mede onder regeerings-toezicht staan.

Ook in *Hongarije* en Italië zijn de private bosschen aan staatstoezicht onderworpen.

In *Rusland* waren de boscheigenaars tot in 1888 vrij om te hakken, te vernielen en uit te roeien zooveel zij maar wilden, doch in dat jaar zijn er wetten uitgevaardigd om die verwoesting tegen te gaan.

In de *Vereenigde Staten* is om zoo te zeggen van geen boschwezen, van geen regeling in deze sprake, althans niet van Staatswege. Slechts Van der Bilt heeft een poging gedaan om door aanleg van een arboretum in Noord Carolina, den stoot te geven aan iets wat van zoo erkend algemeen belang is.

§ 5. Het is mijn doel niet den toestand, in zake het recht door den Staat uitgeoefend, van ieder volk weer te geven. Uit den rijken voorraad der historie in deze heb ik grepen gedaan, tot ik meende voldoende stof te hebben om de verschil-

lende beginselen duidelijk te kunnen onderscheiden. Resumeerende, blijkt ons dat men steeds is uitgegaan van één zelfde gronddenkenbeeld: dat de Staat op den grond het hoogste recht heeft. Maar de qualificatiën van dit recht zijn hier en daar van elkander verschillend: publiek recht, recht van eigendom, beide te zamen of wel voor den bovengrond het één, voor den ondergrond het ander.

IV.

Conclusie.

§ 1. Om te komen tot een juist begrip van den aard van het recht van den Staat op den grond, zullen we thans, na een historischen grondslag te hebben opgebouwd en daaruit de verschillende beginselen te hebben gereleveerd, die moeten toetsen aan de filosofie en de uitspraken der wetenschap.

Doch evenals ik in het voorafgaande deed, zal ik ook hier kort zijn en slechts de voornaamste schrijvers aanhalen en deze voor zoover noodig.

§ 2. Wien wij niet mogen overslaan is *Hugo Grotius*. Van hem toch is de beruchte leer van het dominium eminens.

Volgens deze leer zou de Staat van af den beginne eenig eigenaar van den grond zijn, en langzamerhand daarop de privaatspersonen rechten hebben verleend tot in zoodanige mate als thans in het begrip eigendom vervat zijn. Doch dit recht, ontleend aan het recht van den Staat, zou daaraan alsnog ondergeschikt zijn, daarvan afhangen en niet zoo volledig zijn, of de Staat kan te allen tijde het beperken krachtens zijn hooger, supere-minens recht.

Hoe is Grotius aan deze constructie gekomen?

Bij zijn verdeling van het recht in publiek en privaatsrecht, brengt hij het recht van den Staat op den grond onder het laatste, dit tweërlei noemende in § VI, Cap. I van het eerste boek van zijn *Jure belli ac pacis*, waar hij zegt:

„sed haec facultas (i. e. privaatrecht) rursus
 „duplex est: vulgaris, quae usus particularis
 „causa comparata est, et eminens, quae superior
 „est jure vulgari, utpote communitati compe-

„tens in partes (sec. Gronovium: in ipsos „subjectos) et res partium, boni communis „causa.”

Lezen wij verder in Lib. II, Cap. XIV, § VII:

„Jus quaesitum subditis licite quomodo „auferatur: aut poenam aut ex vi superemi- „nentis dominii, Sed ut fiat ex vi superemi- „nentis dominii, primum requiritur utilitas „publica, deinde ut, si fieri potest, compen- „satio fiat, ei qui suum amisit, ex communi,”

en in Lib. III, cap. XIX, § VII:

„Jus supereminens dominii in res subdi- „torum quod civitati competit, et ejus nomine „a summam potestatem habente excercitur. „Id enim jus ad omnes spectat res subdi- „torum,”

daar wordt het ons duidelijk hoe Grotius tot een dergelijke opvatting is gekomen.

Niemand meer dan hij was er van doordrongen dat het jus publicum alleen gezagsrechten behoorde te omvatten. En het gezag treft personen.

Hoe nu een recht door den Staat uitgeoefend op den grond anders te rangschikken dan onder

het privaatrecht, dat de heerschappij over zaken omvat ¹⁾?

In deze redeneering, die den waarschijnlijksten gedachtengang van Grotius weergeeft, ligt een fout. Het is een gebrekkige analyse van de feiten die zich voordoen als de Staat in het algemeen rechten doet gelden die den grond betreffen, en in het bijzonder onteigent.

Immers, wat geschiedt er? De Staat beschikt niet direct over den grond — dat ware een handeling *jure privato* — doch dwingt den eigenaar, tegen diens wil, zijn eigendom aan een ander over te dragen.

Dat is gezag over dien eigenaar en geen *jus in res ejus*.

¹⁾ Is deze onderscheiding tusschen *jus publicum* en *jus privatum* juist? Ik wil er hier niet breed over uitweiden. Het gewone argument er tegen is dat zij moeielijkheden geeft in het familierecht, met name ter zake van het huwelijk en het gezag van man en vader. Dat zou privaatrecht zijn. Welnu: de huwelijksvereenkomst schept privaatrechtelijk slechts vermogensbetrekkingen, als gemeenschap enz.; de gezagsrechten van man en vader zijn publiekrechtelijk: hij is vertegenwoordiger in zijn huisgezin van het staatsgezag. Dat deze materie in het B. W. wordt behandeld is irrelevant. Immers ook de positie van den schipper als vertegenwoordiger van het Staatsgezag, behalve in begrafenis- of tuchtwet te vinden, staat in de art. 35—37, 60, 994, 996—999 B. W. 429, 430, 531, 528 W. v. K. geregeld.

En zelfs al neemt men aan dat de overdracht van den eigendom, hetzij aan den Staat, hetzij aan een ander, geen onmisbare factor is der onteigening, dan nog blijft de zaak dezelfde. Dan beveelt de Staat den eigenaar zich van zijn recht geheel of gedeeltelijk te ontdoen; hij knipt als het ware den band door, die den eigenaar met zijn zaak verbindt; over de zaak zelf wordt niet beschikt; doch tusschen deze en een ander wordt een nieuwe band geweven.

Hoe men het ook neme, steeds zal men ontwaren, dat de privaatspersoon gedwongen wordt iets te doen of te dulden, in strijd met hetgeen hij in zijn positie van eigenaar moet geacht worden te willen. Dat is gezag, imperium, heerschappij over de personen, en behoort dus tot het jus publicum.

Noemde ik boven de leer van Grotius berucht, dan is dit niet om oneerbiedig te zijn jegens een der grootste juristen die ooit geleefd hebben. Maar omdat een vergissing van hem zooveel invloed heeft gehad, dat niettegenstaande alle weerlegging, er nog heden ten dage juristen zijn, die haar trachten te verdedigen en daardoor groote verwarring stichten.

Minder gevaarlijk zijn schrijvers als *von Gerber* en *Beseler*, die resp. in 1867 en 1866 den privaatrechtelijken aard van het recht van den Staat tot onteigening voorstaan, in hun handboeken: des deutschen Privatrechtes, doch erger is het waar *Hall* ¹⁾ den term „eigendom” in het publiek recht tracht over te planten.

„When a person (in casu de Staat) holds an „object (territoire) with an unlimited right.... it is „idle to say that he does not legally possess „property in it.”

Hij begaat hier dezelfde fout als Grotius, doch deze was te juridisch om eigendom onder het publiek recht te rangschikken.

§ 3. Op pag. 50 waarschuwde ik reeds tegen de fout om van publiek eigendom te spreken en we hebben nu gezien waarom.

In mijn ooren klinkt het even zonderling als bijv. *privaat-souvereiniteit*. Ook de term *publiek-domein*, wat niets anders dan *publiek-eigendom* beteekent, is een *contradictio in terminis*.

¹⁾ International Law § 9.

§ 4. Doch nu werpt zich een andere vraag op.

Als de Staat eigenaar is van den grond, op de wijze als geponeerd werd in Frankrijk en elders wat betreft den ondergrond, in Engeland ten opzichte van Ierland, in Rome en Nederland wat de wingewesten aangaat, wat dan?

Men onderscheide: In sommige landen, waar nog altijd de leer van het dominium eminens gehuldigd wordt, zooals in Engeland en N. Amerika ¹⁾, is men geneigd alle rechten van den Staat op den grond daaruit af te leiden. Maar m. i. behooren wij ons niet op te houden met beschouwingen, die op een zoo verouderde en onjuiste leer berusten.

Doch als ik elders rondzie, dan verwondert het mij nergens een scherpe analyse van deze quaestie te vinden, die toch zeer eenvoudig is. Immers, eigendom eenmaal teruggebracht tot het *jus privatum*, heeft de staat, eigenaar zijnde, als zoodanig niet minder maar ook niet meer recht dan ieder ander eigenaar.

Elk hooger recht moet noodzakelijk een ander

¹⁾ cf. Kent, *Commentary* 339 v.

karakter dragen. Het komt den Staat als zoodanig d. i. jure publico toe.

Gezegd is dit, voor zoover ik kan nagaan, nimmer, doch gevoeld wel. Reeds Plato (*νόμοι* VIII) is er van overtuigd, en het zou gemakkelijk zijn hier eenige pagina's citaten van anderen neer te schrijven, waarin hetzelfde gevoelen implicite wordt uitgedrukt, als het niet overbodig mocht geacht worden.

De slotsom is, dat men het recht van den Staat hier in tweeën kan splitsen: eigendomsrecht, gelijk aan dat van ieder ander eigenaar jure privato: *dominium*, en *imperium*, behoorende tot het jus publicum.

Maatregelen, als de op pag. 59 door mij vermelde, gelast door Elisabeth en Jacobus I, gelijken op die, welke Thucydides (V. 4) beschrijft en zijn geenszins jure dominii genomen.

In geen enkel recht heeft de eigenaar de macht iemand willekeurig te ontzetten uit een hem toegekend zakelijk recht. Facto kan het recht van den Staat jure privato en publico ineenloopen; theoretisch behoort men het scherp te onderscheiden.

Zeer juist is ten deze de uitspraak van Bluntschli ¹⁾:

„die Gebietshoheit gehört dem öffentlichen,
„wie das Eigenthum dem privaten Recht zu,
„und beide fallen nicht zusammen.”

§ 5. Een derde vraag is deze: als noch de Staat, noch eenig ander persoon eigenaar is van den grond, hoe dan?

Hier moeten wij twee casuspositiën stellen. De grond is hetzij vroeger in iemands eigendom geweest, hetzij door de werking der natuur ontstaan, en is nu een *res nullius*; of hij is hetzij een *res extra commercium*, hetzij een *res omnium communis*.

Ten opzichte der eerste casuspositie zal ik maar dadelijk het meest gecompliceerde voorbeeld aannemen, dat men vindt in den C. N. art. 539 ²⁾ en in ons B. W. art. 576:

„Gronderven... die onbeheerd zijn en geen
„eigenaar hebben... behooren aan den Staat.”

Dit wil dus zeggen, dat de Staat bij uitsluiting

¹⁾ Alg. Staatslehre, pag. 166.

²⁾ Uitgebreider cf. de Maleville ad art. 539. C. N.

zich *res nullius*, gronderven zijnde, mag toeëigenen.

En hier zou men kunnen vragen, of er geen strijd was tusschen den regel dat al wat de Staat mag doen, en geen ander, tot het *jus publicum* behoort, terwijl toch de occupatie een zuiver privaatrechtelijke handeling is?

Bij een nauwkeurige analyse levert deze vraag niettemin geen moeielijkheid op. Het geven van een dergelijk voorschrift is een daad *juris publici* en het kent den Staat als *persona juris privati* een privilege toe.

Terloops zij opgemerkt dat dit privilege zijn oorsprong vindt in het leenrecht ¹⁾.

Maar de occupatie is wederom een handeling *jure privato*.

De schijnbare complicatie verdwijnt geheel, wanneer men hiermee vergelijkt een dergelijk privilege, door onze wet in art. 641 B. W. aan den eigenaar van den grond toegekend, om zich bij uitsluiting het wild enz. te mogen toeëigenen, dat zich daarop bevindt. Niemand zal ook maar een oogenblik denken dat deze eigenaar *jure publico* handelt.

¹⁾ cf. de Groot, Inleiding enz. II, 1 § 54.

De tweede casuspositie is ingewikkelder.

Zaken die extra commercium zijn gesteld en res omnium communes, worden hierom van elkaar onderscheiden, dat de eerste wel, de tweede niet vatbaar zouden zijn voor het daarop vestigen van eigendomsrecht.

Ik kan het practisch nut dier onderscheiding niet inzien, temeer daar de ontwikkeling der wetenschap die onderscheiding telkens vager maakt, zooals door Mr. *L. E. Visser* ¹⁾ onlangs uitnemend is betoogd.

In alle gevallen zal men ze kunnen samenvatten ten opzichte van het recht door den Staat daarop uitgeoefend. Voor beiden geldt gelijkelijk de regel, dat iedereen er van gebruik mag maken, mits geen hinder toebrengende aan anderen of aan het algemeen belang. De regeling van dat gebruik, ja de ontzegging, is een zaak van het staatsgezag, d. i. juris publici.

Maar nu het gebruik door den Staat zelf?

Mij dunkt dat iemand, die een weg afwandelt, niet zal beweren hiermede een bepaald door hem verkregen recht uit te oefenen, tenzij die weg

¹⁾ De territoriale zee. Ac. prft. pag. 24. vv.

leidt over het erf waarop een ander eigendoms- of daarmee wat dit betreft gelijkstaand recht heeft, en deze hem dit onder een bepaalden titel heeft toegestaan.

Maar de eigenaar van zulk een erf kan het ook zonder meer gedoogen dat men gebruik maakt van zijn weg.

Dat is juist, doch niets belet hem dit zonder eenige waarschuwing in te trekken, of zelfs het den één toe te staan, den ander niet. Dit laatste vooral is een kenmerkend onderscheid tusschen het recht van den eigenaar en het recht van den Staat. Deze toch kan een weg openstellen of afsluiten, maar voor iedereen, niet voor enkelen. Sluit hij een weg af en maakt hij er zelf alleen gebruik van, bijv. voor militaire doeleinden, dan verandert dit niets aan den aard van het recht.

En aangezien aan den anderen kant niet alle burgers, die gronderven hebben, gezegd kunnen worden erfdienstbaarheden te hebben op den openbaren weg, en de overige eigenlijk geen gebruik van den weg mogen maken, wordt het duidelijk dat de verhouding tusschen den Staat en de rijkswegen niet is van privaatrechtelijken aard.

Men zal dit op alle andere *res extra commercium* en *omnium communes* kunnen toepassen en tot geen andere slotsom komen. Ook ten deze is dus het recht van den Staat *juris publici*.

Intusschen zij opgemerkt dat in verscheidene landen en wetgevingen den Staat de eigendom wordt toegekend van althans een groot deel der in deze regelen besproken zaken. Zij behooren dan tot het zoogenaamde publiek domein. Daarover zal ik wel niets meer behoeven te zeggen; het is een fout en die te verdedigen leidt hoogstens tot een zeer onwetenschappelijk geknutsel.

We hebben dus gezien dat daar, waar de Staat niet is eigenaar *jure privato* — en alsdan gelijkstaat met ieder ander — hij over zijn grondgebied *jure publico* heerscht.

Reeds op pag. 86 merkte ik op, dat dit daarstelt een gezag over den eigenaar en niet een *jus in res ejus*; ik wil thans daarbij voegen dat ook het beheer en onderhoud der *res extra commercium* en *omnium communes* niet daarstelt een direct recht van den Staat op die gronden.

Immers dat de Staat door een zijner administratieve organen voor die zaken zorgt is slechts

een vereenvoudiging van wat anders zou moeten geschieden. De Staat zou dan aan zijn ingezetenen moeten gelasten voor dat onderhoud gelijkelijk te zorgen, iets waarvan men nog een overblijfsel ziet in de heerendiensten in onze O. I. Koloniën. Het recht van den Staat *jure publico* is louter gezag, en dit is slechts denkbaar over personen.

§ 6. Een laatste vraag is: hoever reikt dit gezag? Een vraag die zich als vanzelf voordoet; immers na de vaststelling van den aard van het recht van den Staat op den grond, zal tot de volledige omschrijving ook het gevolg daarvan ten opzichte van den eigenaar *jure privato* moeten worden aangestipt.

Ten opzichte van andere Staten is het begrensd door het territoir, maar daarbinnen oppermachtig. Deze opvatting heeft nimmer tot controverse aanleiding gegeven.

Wel echter is de vraag gesteld of de Staat binnen zijn grenzen, ten opzichte van de zich daar bevindende personen en met name hun rechten, oppermachtig is. Sommigen stellen een grens, anderen niet.

Namen wij het laatste aan, dan zou het antwoord op de vraag: Welke rechtsgevolgen vloeien voor den eigenaar *jure privato*, voort uit het recht van den Staat, zeer eenvoudig zijn. Hij ware dan aan handen en voeten gebonden en overgeleverd aan de willekeur van het Staatsgezag. Van rechten zou hij niet mogen spreken, doch alles wat hij had of doen mocht zou hij moeten afleiden uit de bijzondere genade van dat gezag.

En hieruit blijkt tevens dat dit niet zoo kan zijn, althans niet in onzen tijd. Maar ook voorheen, de geschiedenis leert het ons, leidde een zoodanige opvatting en toepassing van het staatsgezag steeds tot verzwakking en ondergang van den Staat. Men denke aan den kaleidoscoop der Grieksche Staatjes, aan Lodewijk XIV, met zijn „l'Etat, c'est moi” en „nôtre grâce spéciale,” aan China eindelijk in onze dagen.

Is alzoo de mensch niet voor den Staat, dan is deze er voor den mensch.

De Staatwerkzaamheid, bestaande uit de zorg voor het bestaan van den Staat, de rechtszekerheid en de welvaart der individuen, met inachtneming voor zoover menschelijke krachten reiken,

van den regel, dat het een naast het ander op gelijke zorg aanspraak heeft, — de taak derhalve die den Staat op de schouders is gelegd, begrenst tevens de inwendige Staatsmacht, het recht van den Staat.

Het is derhalve de taak van den Staat de burgers te steunen in hun vrije ontwikkeling, het vrije verkeer te bevorderen, hun rechten te beschermen.

Te veroordeelen is het dus als de Staat door zelf groote uitgestrektheden gronds in eigendom te hebben, deze als aan het verkeer onttrekt, en dit blijft hetzelfde voor onder- en bovengrond.

Te veroordeelen ook staatsexploitatie in het algemeen, tenzij de krachten der burgers te kort schieten en in hun eigen belang exploitatie wenschelijk is; maar nooit behoort de Staat nevens de burgers als concurrent-ondernemer op te treden.

Te veroordeelen eindelijk als de Staat groote uitgestrektheden ondergrond extra commercium houdt of de tot exploitatie geneigde burgers slechts een onvolledig recht daarop verleent, dat de overdracht bemoeielijkt en de waarde drukt.

Dit alles, tenzij te groote vrijheid tot misbruiken leidt; dan mag de Staat beperken, regelen, in het

belang wederom der individuen. Ten duidelijkste is dit te bespeuren in het zoogen. burennrecht, waar de beperkingen van het gebruik der erven leiden tot een zoo vrij mogelijk gebruik voor iedereen gelijk.

§ 7. Daartegenover staat iets anders. Als de Staat, zoo is reeds dikwijls gevraagd, geroepen is tot bescherming van ieders rechten, hoe verklaart men dan die groote inbreuk op het recht van eigendom, de onteigening?

Inderdaad heeft men daarin soms een onrechtmatige daad gezien. Zoo Häberlin ¹⁾, wiens theorie lang stand heeft gehouden. Deze daad zou dan echter geboden worden door de zedelijke bestemming van den Staat.

Anderen, als voornamelijk Lorenz v. Stein ²⁾ en Grünhut ³⁾ zoeken den rechtsgrond in het doel van den Staat, die zonder de onteigening niet aan zijn bestemming zou kunnen beantwoorden. Grünhut zegt:

¹⁾ Archiv für die Civ. Praxis Bd. 39. 1856 pag. 154.

²⁾ Innere Verwaltungslehre 1868 VII pag. 68 v.

³⁾ Das Enteignungsrecht 1873 pag. 8 v.

„Die Staatsgewalt braucht nicht zuzulassen,
 „dass die Ausführung der wichtigsten Un-
 „ternehmungen an dem Egoismus der Ein-
 „zelen scheitere, dass die Hartnäckigkeit
 „des Individuums den Sieg davon trage
 „über die Bedürfnisse der Gesamtheit.”

Nog zoude ik een hierop veel gelijkende uit-
 spraak van *Wagner* ¹⁾ aan kunnen halen, maar
 m. i. begaan al deze schrijvers dezelfde fout, door
 namelijk den rechtsgrond voor de onteigening te
 zoeken buiten het recht ²⁾.

Immers, de Staat handelende in het belang der
 gemeenschap, overschrijdt door een bevel aan
 een zijner burgers om — toch ook in diens be-
 lang — zijn eigendom over te dragen, geenszins
 de grenzen van het recht.

Maar de koppige eigenaar, die niet aan dit
 bevel voldoet, zich verzet, stelt zich boven en
 daardoor buiten het recht. Hij verbreekt de rechts-
 gemeenschap en wordt rechteloos.

De gevolgen dier rechteloosheid regelt de Staat

¹⁾ Dr. Adolph Wagner und Dr. Edwin Nasse Politische Oekono-
 mie I 787 v.

²⁾ En rechtsgrond met strekking te verwarren!

in overeenstemming met zijn taak d. i. in één woord, zorg voor het maatschappelijk belang. Dit nu brengt alleen mee de beschikking over de zaak, niet ook over de oeconomische waarde daarvan, vandaar de uitkeering der schadeloosstelling.

§ 8. En hierna is het niet moeielijk de gevolgen van het recht van den Staat voor den eigenaar *jure privato*, in bijzondere gevallen reeds gebleken uit het voorafgaande, samen te vatten in dezen regel: hij geniet de hoogste bescherming en vrijheid van handelen binnen de grenzen van zijn eigendomsrecht, zoolang hij zich niet stelt buiten het recht; want dit doet hem zijn grond, echter niet de oeconomische waarde daarvan verliezen.

Dit laatste maakt dat men in waarheid, zelfs ten opzichte van den zich verzettenden burger, mag blijven spreken van algemeen belang en dit kan zeer zeker een der schoonste overwinningen der wetenschap genoemd worden.

Maar hiermee is haar taak niet afgedaan. Steeds zal, en met name de staathuishoudkunde,

hebben uit te maken en na te vorschen, wat onder verschillende tijden en omstandigheden algemeen belang is, niet alleen in 't algemeen, doch ook in 't bijzonder voor iederen Staat.

Zoo zullen de tijden en omstandigheden er misschien toe kunnen leiden, om op de vraag of landnationalisatie wenschelijk is, een bevestigend antwoord te geven, hoe moeielijk wij ons dat heden ten dage ook kunnen voorstellen. Evengoed zal dit het geval kunnen zijn met de vraag naar de wenschelijkheid eener beperking van de absolute vrijheid om grond in eigendom te hebben en die ongebruikt te laten liggen. Een antwoord te zoeken op een dezer vragen, dat past in het kader van onzen tegenwoordigen tijd, ligt niet in het bestek dezer verhandeling. Genoeg zij het te hebben aangetoond dat de Staat, zoodra hij treedt uit de rijen der *personae privatae*, op den grond geen ander recht kan doen gelden dan wat van publiekrechtelijken aard is, dat men samenvat in den term *imperium*.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Onteigening par zône is in strijd met het begrip van onteigening ten algemeenen nutte.

II.

Dat de uitlevering van Nederlanders aan vreemde mogendheden verboden is, zegt art. 83 W. v. Sr. implicite.

III.

De opdracht der beslissing van *alle* rechtsgeschillen aan de rechterlijke macht is de meest rationeele.

IV.

Toekenning van burgerschapsrecht aan vreemde ingezetenen ware gevaarlijk voor het bestaan van een staat. De eisch daartoe strekkende door de eene mogendheid aan de andere gedaan, zou in strijd zijn met de beginselen van het volkenrecht.

V.

Art. 109 Reglement op het beleid der Regeering van Ned. Indië stelt ten onrechte den godsdienst als criterium van onderscheid tusschen met Europeanen en met inlanders gelijkgestelden.

VI.

Ook als zekerheid toegezegd, doch niet gesteld is, zal het voordeel der tijdsbepaling naar analogie van art. 1307 Burg. Wetb. voor den schuldenaar vervallen.

VII.

Eigendom van verdiepingen is ook naar ons recht bestaanbaar.

VIII.

Een theorie ter verklaring van het ontstaan van het gevolg der rechtshandelingen is onbestaanbaar.

IX.

Een stichting bij uitersten wil in het leven geroepen en met goederen begiftigd, kan niet gezegd worden den testator te hebben beërfd.

X.

De bepalingen van artt. 306—310 Burg. Wetb., omtrent den langsten termijn van zwangerschap, gelden niet bij de toepassing van art. 3 eod.

XI.

De meerderjarige dienstboden en werklieden, bedoeld in art. 79 Burg. Wetb., hebben wanneer zij bij een minderjarige, onder curateele gestelde, of bij een gehuwde vrouw in dienst zijn, hun domicilie in het huis van hun meester, doch volgen diens afhankelijk domicilie niet.

XII.

De legitimaris heeft als zoodanig recht van erfgenaamschap.

XIII.

In de uitdrukking „een bekend slecht levensgedrag” van art. 437, 2°. Burg. Wetb. (= art. 406 Ontwerp 1886), moet het woord „bekend” als niet geschreven worden beschouwd.

XIV.

Ten bate of ten laste van een van twee erven, aan denzelfden eigenaar toebehoorende, op hetwelk een ander het zakelijk recht van erfpacht, vruchtgebruik, of opstal heeft, kan, in betrekking tot het andere erf, naar ons recht een erfdiensbaaheid gevestigd zijn.

XV.

Het rechtskarakter van het *jusjurandum voluntarium* naar Romeinsch recht is: een formeel bewijs.

XVI.

Men zal als subject eener *hereditas jacens* naar Romeinsch recht de persoon van den erfgenaam moeten aanmerken.

XVII.

Het rechtskarakter der reclame is: een in integrum restitutio van rechtswege, gevolgd door revindicatie.

XVIII.

Iedere verbintenis, op schrift gebracht zijnde, kan aan order gesteld worden.

XIX.

Als uit een gecharterd schip een deel der lading, wegens beschadigdheid, onderweg door den schipper is verkocht, en daarna bijlading ingenomen, komt het voordeel hiervan aan hem die het schip had gecharterd.

XX.

Verzekering aan toonder is niet van rechtswege nietig, doch de toonder die de schadevergoeding

III

invordert, zal hebben te bewijzen, dat hij die de verzekering sloot interest had of handelde op last van een geïnteresseerde.

XXI.

Vóór de invoering der nieuwe wet op het faillissement, behoorden de artt. 206—212 dier wet te worden ingetrokken, en de artt. 197—205 van het Ontwerp der Staatscommissie in de wet te worden opgenomen.

XXII.

Onder art. 314 al. 3 W. v. B. Rv. vallen ook verbintenissen ex lege.

XXIII.

De betrekking van Hoogleeraar in de Rechtswetenschap, althans die van den Hoogleeraar die het formeele recht doceert, behoorde zooveel doenlijk met het rechterambt vereenigd te zijn.

XXIV.

Wanneer men ten onzent ooit de z.g. cautio judicatum solvi voor vreemdelingen-ingezetenen mocht afschaffen, zal tevens art. 15 van de wet van 1892 S. 268 op het Nederlandschap moeten worden uitgebreid tot de gehuwde vrouw wier echtgenoot rijksingezetene is.

XXV.

Zoowel de letterlijke zin als de geest van art. 243 der Gemeentewet worden miskend door Mr. Macalester Loup (Economist 15 Jan. 1896 pag. 2), waar hij beweert dat met de belasting op het Personeel, *blijkens dat artikel*, een partieele inkomstenbelasting werd beoogd.

[Art 243 Gem. wet: Hoofdelijke omslagen en andere plaatselijke directe belastingen worden geheven naar grondslagen, die voor een redelijken maatstaf van het inkomen der belastingschuldigen te houden zijn.

Als grondslagen kunnen niet uitsluitend worden aangenomen een of meer grondslagen van de personele belasting, of van andere in de zesde zinsnede van art. 240 bedoelde Rijks directe belastingen.]

XXVI.

Zelfs al neemt men aan, dat de Belasting op het Personeel een partieele inkomstenbelasting is, dan zou zulks nog geen motief mogen zijn om aan de Gemeenten die belasting over te dragen.

XXVII.

Terecht verklaarde de Minister van Financiën (Vergadering der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 14 Nov. 1895, Handelingen pag. 225): „Het denkbeeld om het heffen van de Personeele belasting aan de Gemeenten over te laten, is nooit volledig uitgewerkt en de gevolgen daarvan zijn nooit berekend.”

Ook in het opstel van Mr. Macalester Loup van 15 Jan. 1896, worden die uitwerking en die berekening gemist; wat hieromtrent in dat opstel voorkomt mist helderheid en scherpe belijning.

XXVIII.

Volgens het slecht geredigeerde art. 316 W. v. Sr. kan iemand tegen de in het eerste lid genoemden steeds ongestraft, en, mits niemand bestaat die tot de klacht gerechtigd is, tegen de in het tweede lid genoemden eveneens, het misdrijf plegen bedoeld in art. 312 laatste lid eod.

XXIX.

Het verplichte voeren van het praedicaat „Mevrouw” door elke gehuwde vrouw, ware wensche-lijk met het oog op de artt. 1366, 1367, 1482 v. Burg. Wetb. j^{is} 336 W. v. Sr.

XXX.

Ook de persoonlijke omstandigheden, waardoor de strafbaarheid wordt *bepaald*, komen bij de toepassing alleen in aanmerking ten aanzien van den dader of medeplichtige wien zij persoonlijk betreffen (cf. art. 50 W. v. Sr.)

XXXI.

Tot commissaris van politie, althans in de groo-
tere steden, behoorden enkel doctoren in de rechts-
wetenschap benoemd te worden.

XXXII.

De reden in een beschikking tot gevangenneming:
„Daar de verdachte zeer vermogend is en dus de
middelen bezit zich aan een strafvervolging door
de vlucht te onttrekken, weshalve er gegronde
vrees voor ontvluchting bestaat,” is objectief on-
waar, derhalve een zoodanige beschikking in strijd
met de wet.

